

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องบทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานครเขต ๒ ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยมีหัวข้อที่สำคัญดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๒ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๓ กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๔ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๕ บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ใน ๕ ด้าน

๒.๑.๖ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๗ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

๒.๑.๘ การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑.๙ แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการบริหาร

๒.๑.๑๐ ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทการบริหาร

๒.๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีการบริหาร

๒.๒.๒ ความหมายของบทบาท

๒.๒.๓ ประเภทของบทบาทการบริหาร

๒.๒.๔ บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดโรงเรียนวิถีพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^๑ ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่าเป็นโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ

กระทรวงศึกษาธิการ^๒ ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธไว้ว่า เป็นโรงเรียนที่ผู้เรียนได้เรียนรู้ ได้พัฒนาการกิน อยู่ คู่ พึ่ง เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นรากฐานการดำเนินชีวิต

๒.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ^๓ สืบเนื่องจากมหาเถรสมาคมได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔ มอบหมายให้พระธรรมวรเมธี เลขาธิการแม่กองธรรมสนามหลวง และพระเทพโสภณ อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้แทนไปพิจารณาสาระการเรียนรู้ พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งกำลังจะประกาศใช้ ในขณะนั้น

ผลการเจรจากับ กรมวิชาการในสมัยนั้น ปรากฏว่ากระทรวงศึกษาธิการพร้อมที่จะประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเรียบร้อยแล้ว ในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเรื่องเกี่ยวกับมาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนาเพียงไม่กี่บรรทัด ดังต่อไปนี้

“มาตรฐาน ส .๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส.๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

^๑มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๒.

^๒กระทรวงศึกษาธิการ , แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๗.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ปฐมบท.

มาตรฐาน ศ.๑.๓ ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตน บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม สิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข”

เพื่อช่วยให้โรงเรียนทั่วประเทศมีรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นแบบเดียวกัน โดยไม่มีการบิดเบือนหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระเทพโสภณ อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนาสำหรับโรงเรียนทั่วประเทศ กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดังกล่าวมีพระเทพโสภณเป็นประธาน มีกรรมการ ๖๓ รูป/คน เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๔๕

คณะกรรมการชุดนี้จัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนาและจัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง “การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔” สำเร็จเรียบร้อยทันเสนอในที่ประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา: หัวใจของการปฏิรูปการศึกษา ” ซึ่งมี พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีเป็นประธาน จัดที่สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ พระเทพโสภณ ในฐานะประธานกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นผู้รายงานรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาต่อนายกรัฐมนตรีซึ่งได้เปิดโอกาสให้ที่ประชุมพิจารณาเรื่องนี้นานพอสมควร ผลจากการประชุมชี้แจงครั้งนี้ พอสรุปได้เป็น ๓ ประการดังนี้

๑. นายกรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบต่อรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และชื่นชมพลังมโนทัศน์ของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาพร้อมกับเสนอแนะให้สาระการเรียนรู้อื่นทำพลังมโนทัศน์เช่นเดียวกับสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๒. นายกรัฐมนตรีเห็นชอบให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต ในระดับมัธยมศึกษา คำว่า ๑ หน่วยกิตมีค่าเท่ากับ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์

๓. ให้มีโรงเรียนวิถีพุทธนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ในปี ๒๕๔๖

เหตุที่ทำให้มีการพูดถึงโรงเรียนวิถีพุทธก็เพราะว่า นายกรัฐมนตรีได้ถามความเห็นชอบของที่ประชุมว่า รายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ผู้เข้าประชุมได้อภิปรายสนับสนุนรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามที่นำเสนอ นั้น ศาสตราจารย์ ดร.ชัยนันทน์สมุทรวิช ผู้บังคับการวิจัยราชวิทยาลัยเสนอแนะว่า การสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผล จะต้องนำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริงเพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็ก ที่สำคัญคือต้องนิมนต์พระสงฆ์มาช่วยสอนในโรงเรียน เหมือนกับโรงเรียนที่จัดโดยบางศาสนาก็ไม่สอนเฉพาะ

เรื่องวิชาการ แต่เน้นเรื่องกิริยามารยาทและอบรมคุณธรรมจริยธรรมด้วย โรงเรียนเหล่านั้นประสบความสำเร็จในการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพราะมีบาทหลวงและแม่ชีทั้งหลายมาเป็นแบบอย่างอบรมดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ดังนั้นจึงควรมีโรงเรียนที่สอน เน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนด้วยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น

นายกรัฐมนตรีเห็นด้วยกับข้อเสนอของศาสตราจารย์ ดร. ชัยนันทน์ สมุทรวณิช ตอนแรกทีประชุมเรียกโรงเรียน ประเภทนี้ว่า โรงเรียนสอนเน้นพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับโรงเรียนที่สอนเน้นภาษาอังกฤษ โรงเรียนเหล่านี้ก็เหมือนโรงเรียนปกติทั่วไปแต่สอนเน้นวิชาพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ เพื่อให้เด็กสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ปฏิบัติในชีวิตจริง นายกรัฐมนตรีให้นโยบายว่าในปี การศึกษา ๒๕๔๖ ให้มีโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาเป็นการนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ดร.ศิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รับนโยบายของท่านนายกรัฐมนตรีไปดำเนินการทันที กระทรวงศึกษาธิการเรียกโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” มีการระดมผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียน วิถีพุทธ ” และเปิดรับสมัครโรงเรียนนำร่องเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

ในเบื้องต้นมีโรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการในรุ่นที่ ๑ ปี ๒๕๔๖ จำนวน ๘๕ โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการจัดประชุมปฐมนิเทศโรงเรียนวิถีพุทธรุ่นที่ ๑ ณ พุทธมณฑล เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๔๖ โดยสมเด็จพระพุทธาจารย์ วัดสระเกษเป็นประธานเปิดการประชุม พระเทพโสภณ เป็นวิทยากรบรรยายนำ มีการประชุมเจ้าคณะภาคและรองเจ้าคณะภาคทั้งฝ่ายธรรมยุตและมหานิกาย พร้อมผู้ บริหารมหาวิทยาลัยสงฆ์สอ ่งแห่งที่ห้องประชุมกระทรวงศึกษาธิการ ดร.ศิริกร มณีรินทร์ได้กล่าวขอความอนุเคราะห์พระสังฆาธิการให้สนับสนุนโรงเรียนวิถีพุทธและยัง ได้กำหนด แนวทางในการอบรมพระสงฆ์และครูหัดสั ผู้สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียน โดยมีเจ้าคณะภาคทุกภาคเป็นเจ้าภาพหลัก ที่ห้องประชุมกระทรวงศึกษา ธิการ มีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้ประสานงาน ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามมติมหาเถรสมาคมเรื่องการจัดอบรมครูสอนพระพุทธศาสนา ซึ่งมหาเถรสมาคมได้มีมติไปก่อนหน้านั้นแล้ว เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๔๖ ในช่วงระหว่างเดือนกรกฎาคมถึงกันยายน ๒๕๔๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยร่วมกับเจ้าคณะภาคทุกภาค และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยดำเนินการจัดอบรมพระสงฆ์ที่สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียนจำนวน ๔,๒๘๗ รูป และครูครูหัดสัที่สอนพระพุทธศาสนาในโรงเรียนอีกจำนวน ๒,๐๕๐ คน หลักสูตรนี้ใช้เวลาอบรม ๕ วัน ปัจจุบันมีโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศกว่า ๒๓,๐๐๐ โรงเรียน

โครงการโรงเรียนวิถีพุทธทำให้คณะสงฆ์มีโอกาสดีมากเพราะทางฝ่ายบ้านเมืองได้เปิดโอกาสให้เข้าไปสอนและอุปถัมภ์โรงเรียนวิถีพุทธ เพราะถ้าโรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จ โดยมีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการมากขึ้น เด็กและเยาวชนไทยก็จะเข้าถึงพระพุทธศาสนา เป็นอุบาสก อุบาสิกาที่ดี เมื่อมองในมุมนี้ภารกิจ ของโรงเรียนวิถีพุทธก็จะเป็นช่องทางที่สำคัญประการหนึ่งในการส่งเสริมพระพุทธศาสนา สมเด็จพระพุทธาจารย์ได้เตือนคณะสงฆ์ในที่ประชุมหลายครั้งว่า โรงเรียนวิถีพุทธเปิดโอกาสอย่างยิ่งให้พระสงฆ์ได้พิสูจน์ฝีมือในการอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชน สมัยก่อนพระสงฆ์ไปขอสอนเด็กและเยาวชนตามโรงเรียนต่าง ๆ แต่เมื่อถึงวันนี้ โรงเรียนมานิมนต์ถึงวัดเพื่อให้พระสงฆ์ไปช่วยสอนโรงเรียนวิถีพุทธ พระสงฆ์ต้องตื่นตัวและเตรียมพร้อมเพื่อช่วยให้โรงเรียนวิถีพุทธประสบความสำเร็จบรรลุตามวัตถุประสงค์

จากความคิดนี้เอง กระทรวงศึกษาธิการจึงนำสู่การส่งเสริมการจัด “โรงเรียนวิถีพุทธ” ที่เป็จุดสำคัญของการนำคุณค่านาหาศาลของพระพุทธธรรมคึนสู่สังคมไทยสอด คล้องกับพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่าโรงเรียนวิถีพุทธจะเดินหน้าต่อไปอย่างมีพลั งในการที่จะสร้างสรรค์ในอนาคตของชุมชน สังคม ประเทศชาติ และโลกมนุษย์ให้เป็นวิถีแห่งสันติสุขที่ยั่งยืนสืบไป โดยผ่านการจัดสภาพและการเรียนรู้ของโรงเรียนและสถานศึกษาที่มีความชัดเจนในการนำ วิถีธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการต่อไป โดยการดำเนินงานของโรงเรียนวิถี พุทธซึ่งในปัจจุบันนี้โรงเรียนวิถีพุทธเป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษา ๑ ใน ๕ รูปแบบที่สำคัญอยู่ในการดูแลของกระทรวงศึกษาธิการ โดยประยุกต์เอาหลักพุทธธรรมเข้าสู่การพัฒนาและอยู่ภายใต้การดำเนินงาน ๕ ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ดั ้น บรรยายาและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ

๒.๑.๒ ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข โรงเรียนวิถีพุ ทธจะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและ พัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบ การพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่าง บูรณาการมี นักวิชาการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธไว้ต่างๆ กัน ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการ^๔ ได้ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้ พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)^๕ ได้ให้ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธว่า คือ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรค ซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา ที่ แปลว่าทางอันประเสริฐมีองค์ ๘ ประการ พัฒนาตามหลักไตรสิกขา สรุปว่าโรงเรียนวิถีพุทธคือโรงเรียนที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานที่ ที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คำว่า เป็น ในกรณีนี้หมายถึงกิน อยู่ ดู และ ฟังตามหลักไตรสิกขาคือให้เกิดความประพฤติที่ดีงาม (ศีล) เกิดความมั่นคงในอารมณ์ (สมาธิ) เกิดความรอบรู้เท่าทัน (ปัญญา) ประยุกต์หลักพุทธธรรมให้ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และสามารถบูรณาการหลักธรรมให้เข้ากับรายวิชาอื่นๆ คือสอดแทรกวิถีแห่งความเป็นพุทธลงในทุกรายวิชาที่ทำการเรียนการสอน เป็นโรงเรียนที่เน้นหลักในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข มีวิถีแห่งการดำเนินชีวิตที่ชัดเจนนั่นคือหลักของมรรคมีองค์ ๘

มติมหาเถรสมาคม^๖ ได้ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริงสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน ส่งเสริมพัฒนาที่สมบูรณ์ได้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขานี้เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภavana ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่าง ๆ ในหลักสูตร นั่นคือ มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวอีกนัยคือ โรงเรียน

^๔สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน , ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ , (กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^๕พระพรหมคุณาภรณ์ , (ป.อ. ปยุตฺโต) , การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น , (กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

^๖มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๓๑-๓๓.

ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีไตรสิกขาในขณะที่กิน อยู่ ดู และ ฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำวันของนักเรียน เมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนาแล้ว ผลที่ตามมาคือ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านไปพร้อมกันได้แก่

๑. พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา) หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย คือ การฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษให้เป็นกุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญในเบื้องต้น คือ ให้กิน เป็น อยู่ เป็น ดู เป็น และ ฟัง เป็น กายภาวนาจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาตนเองเพื่อความสัมพันธ์ที่ดีกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

๒. พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภาวนา) หมายถึง การเจริญศีลคือการพัฒนาความประพฤติฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาสังคม ไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่สังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี

๓. พัฒนาการทางจิต (จิตภาวนา) หมายถึงการเจริญจิต คือพัฒนา ฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน ผ่องใส เป็นต้น

๔. พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) หมายถึงการเจริญปัญญา คือการพัฒนา ปัญญา การฝึกอบรมทางปัญญา ให้รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไปตามกระแสนิยม สามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ผู้เรียนที่มีการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านนี้ จะเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

๑) พัฒนาการร่างกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีพและพัฒนากายทางด้านปัญญาซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาการที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง

๒) พัฒนาการทางสังคม ซึ่งเป็นผลจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัย และจรรยาบรรณ จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี

๓) พัฒนาการทางจิต ซึ่งเกิดจากการบริหารทางจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่น ๆ จะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า เมื่อพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านถือเป็นเป้าหมายของโรงเรียนโดยปกติทั่วไปที่เรามักได้ยินกันเสมอว่าการศึกษาไทยมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขแล้ว โรงเรียนวิถิพุทธ ซึ่งกำหนดให้พัฒนาการทั้ง ๔ ด้านเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษาเช่น กัน โรงเรียนวิถิพุทธก็ไม่ต่างจากโรงเรียนปกติทั้งหลาย ดังนั้นโรงเรียนวิถิพุทธจึงหมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่ เน้นการนำหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการ

พัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ทำให้ผู้เรียน กิน อยู่ ดู และ ฟัง เป็น นั่นเอง

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^๓ ได้กล่าวว่าโรงเรียนวิถิปุทธ หมายถึงโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภavana ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต และปัญญา

บรรเจอดพร รัตนพันธ์^๔ กล่าวว่าโรงเรียนวิถิปุทธ เป็นนวัตกรรมการจัดการศึกษาอีกนวัตกรรรมหนึ่งที่มุ่งหวังพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการให้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่ การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น ต่อเนื่องอย่างบูรณา การไปถึงการพัฒนาตนเองกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ วัตถุ เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ การพัฒนาจิตใจ ให้มีสมาธิ สงบ สบาย สดชื่น เบิกบาน มุ่งมั่น เข้มแข็ง เพียรพยายาม รวมทั้งมีปัญหา รู้เข้าใจเหตุผลตามความเป็นจริง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้ให้ความหมายว่า โรงเรียนวิถิปุทธ คือโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรค ซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา

สรุปว่า โรงเรียนวิถิปุทธก็คือโรงเรียนที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษาฝึกอบรมผู้เรียนให้กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คำว่า เป็น ในกรณีนี้หมายถึง กิน อยู่ ดู และ ฟัง ตามหลักไตรสิกขา คือให้เกิดความประพฤติที่ดีงาม (ศีล) เกิดความมั่นคงในอารมณ์ (สมาธิ) เกิดความรอบรู้เท่าทัน (ปัญญา) ประยุกต์หลักพุทธธรรมให้ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และสามารถบูรณาการหลักธรรมให้เข้ากับราย วิชาอื่น ๆ คือสอดแทรกวิถีแห่งความเป็นพุทธวิถีแห่งปัญญาลงในทุกรายวิชาที่ทำการเรียนการสอน เป็นโรงเรียนที่เน้นหลักในการดำเนินชีวิตให้มีความสุข มีการดำเนินชีวิตที่ชัดเจนตามทางสายกลางคือหลักของมรรคมงคล ๘

^๓ พระเทพโสภณ , (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , ทิศทางการศึกษาไทย , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕ – ๓๖.

^๔ บรรเจอดพร รัตนพันธ์ , ยุทธศาสตร์การพัฒนารั้วโรงเรียนวิถิปุทธ , (กรุงเทพมหานคร : อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

๒.๑.๓ กรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

การนำหลัก ธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา การศึกษาแบบวิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตประจำวัน เป็นการบูรณาการทั้งศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อให้เป็นไปตามคุณค่าแท้จริงของการดำเนินชีวิต โดยเพิ่มวิสัยทัศน์ให้มีการพัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) การประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา) การยอมรับพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริงและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันการกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มั่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน

พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่าไตรสิกขา คือ อริสติกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรม เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจและปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย มีความยากง่ายตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ จนถึงเรื่องที่ละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตอันยาวนานของไทย มีฐานจากการใช้หลักพุทธธรรมมาอบรมสั่งสอน แต่ไม่มีระบบของการศึกษาภาคบังคับ อย่างในยุคปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยมโดยมีรากฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม และจากการที่เป็นฐานของวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีตด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรม และระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้ทางสถานศึกษานำระบบ ของพุทธธรรมมาประยุกต์ในการจัดระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่ได้กำหนดคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้จริงของพุทธธรรม

๒.๑.๔ รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^๙ ได้ให้ความหมายไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทย ได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนของพระพุทธศาสนาดังแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ไทย จนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธคือวิถีวัฒนธรรมของไทยส่วนใหญ่ จะเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ

พุทธธรรมหรือพุทธศาสนามีการพัฒนาเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือ มีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิตโดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ เน้นการจัดสภาพทุกๆด้านเพื่อสนับสนุนผู้เรียนให้พัฒนาตามหลักพุทธธรรมส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ

๑. สัมปรีทสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดีใกล้ผู้รู้มีครูอาจารย์ดีมีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒. สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียน การสอนที่ดี

๓. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี ถูกวิธี

๔. ธรรมานุวัตรปฏิบัติ หมายถึง ความสำเร็จนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ถูกต้องเหมาะสม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๑๐} กล่าวว่า โรงเรียนวิถีพุทธ มี ๒ แบบ คือ แบบที่โรงเรียนหลายแห่งจัดกันมา ตามวัฒนธรรมเอื้อ คือ ตามที่ถือกันมา สืบกันมา รู้ตามกันมาว่าอย่างนี้เป็นชาวพุทธ ก็เลยทำอย่างนั้น อันนี้เป็นเรื่องของวัฒนธรรมเอื้อ และอีกแบบหนึ่ง คือ การจัดอย่างโรงเรียนที่ออกชื่อมานั้น หมายความว่าเขาได้ศึกษาในแง่หลักการว่า สาระของพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร เขาก็ไปถึงขั้นจัดให้เป็นไปตามหลักการ

เมตตา ภิรมย์ภักดี^{๑๑} กล่าวว่า การจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนวิถี พุทธนั้นมิใช่เป็นเพียงการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่โรงเรียนจัดกันอยู่โดยทั่วไปจนกว่าจะเรียกได้ว่าเป็นวัฒนธรรมโรงเรียน เช่น การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา การนิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรม

^๙มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๘๒-๘๓.

^{๑๐}พระธรรมปิฎก, (ป.อ. ปยุตฺโต), ผู้การศึกษาแนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๓๖.

^{๑๑}เมตตา ภิรมย์ภักดี, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๖.

เทศนาหรือมาสอนวิชาพระพุทธศาสนา การมีห้องจริยธรรม มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน การฝึกให้นักเรียนนั่งสมาธิ การจัดให้นักเรียนสอบธรรมศึกษา การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรมเท่านั้นเพราะโรงเรียนวิถิพุทธ ต้องทำมากกว่านั้น คือ นอกจากจัดกิจกรรมในลักษณะที่เป็นวัฒนธรรมโรงเรียนดังกล่าวแล้วโรงเรียนวิถิพุทธยังได้นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานของโรงเรียนทั้งระบบด้วย คือ ทั้งด้านการบริหารจัดการ การจัดการเรียนรู้ การจัดสภาพแวดล้อม ทั้งทางกายภาพและสังคม การจัดกิจกรรมต่างๆ รวมตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับบ้าน วัด และชุมชน

๒.๑.๕ บทบาทของผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธใน ๕ ด้าน

บทบาทของผู้บริหารของโรงเรียนวิถิพุทธนั้นต้องมี การบริหารงานในแต่ละด้าน ที่เข้าไปเพื่อการสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาดน ตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมผู้เรียนในการพัฒนาชีวิต ให้สามารถ กิน อยู่ คู่ พึ่ง เป็น มีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดองค์ประกอ อดด้านต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ จะส่งเสริมให้เกิดลักษณะ ของปัญญาวุฒิธรรม ๔ ประการ ซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ ได้ให้ความหมายของคำว่า ปัญญาวุฒิธรรมไว้ว่า เป็นธรรมเป็นเครื่องเจริญ คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม ต มหลักไตรสิกขา การบริหารจัดการโรงเรียนวิถิพุทธ ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล จะต้องครอบคลุมใน ๕ ด้าน ต่อไปนี้

๑. บทบาทของผู้บริหารด้านกายภาพ

จากการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ โรงเรียนในอุดมคติ ได้กำหนดให้มีบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียน รู้ เพื่อให้นักเรียนได้เรียนอย่างมีความสุข คือมุ่งเน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถิพุทธ เป็นอีกภาพหนึ่งที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักไตรสิกขา มาใช้ในการพัฒนาผู้เรียนและแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับการสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุข และได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไป

สภาพด้านกายภาพของสถานศึกษาโดยทั่วไปนั้นเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกันมีการให้ความสำคัญกับสภาพด้านกายภาพ ดังจะเห็นได้จากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เกี่ยวกับการเรียนรู้มาก ดังนั้นโรงเรียนวิถิพุทธจึงกำหนดให้มีสภาพด้านกายภาพตามหลักธรรม สัปปายะ ซึ่งหมายถึง สิ่งที

สบาย สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกิดคู่ ช่วยสนับสนุนการเจริญภาวนาให้บังเกิดผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่น ไม่เสื่อมถอยนั่นเอง

สภาพโรงเรียนวิถิพุ ทธด้านกายภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งอีกประเด็นหนึ่ง กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้กำหนดแนวทางให้ผู้บริหาร โรงเรียนใช้หลักพุทธธรรมในการจัด สภาพแวดล้อมและบรรยากาศ ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา เช่น อาคารสถานที่เหมาะสมเพียงพอ แหล่งเรียนรู้อุปกรณ์ทันสมัย ตรงตามความต้องการ บรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม บุคลากร เป็นแบบอย่างที่ดี โภชนาการดี ส่งเสริมสุขภาพพลานามัย อากาศดี ปลอดภัยสบาย ไม่มีมูมอับ ไรฝุ่น ไร้มลภาวะ กิจกรรมทั้งในและนอกห้องเรียนเหมาะสมกับผู้เรียน

การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธด้านกายภาพ ผู้บริหารสามารถดำเนินการได้ดังนี้

๑. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียนและประจำห้องเรียนอย่างเหมาะสม ได้แก่ จัดสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน และมีสัญลักษณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ประจำห้องเรียน มีห้องจริยธรรมหรือห้องพระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสม

๒. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญ คุณธรรม จริยธรรม โดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน ได้แก่ มีป้ายคติธรรม ติดตามห้องเรียนหรือตามอาคารเรียน มีป้ายคำขวัญ คุณธรรม จริยธรรม โดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน มีป้ายนิเทศให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสม

๓. สภาพโรงเรียนวิถิพุทธต้องสะอาด สว่าง สงบ ปลอดภัย ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิด ธรรมชาติ กล่าวคือ มีสาธารณูปโภคเพียงพอตามความจำเป็น ห้องเรียนสะอาดเป็นระเบียบ เหมาะสมต่อกิจกรรมการเรียนรู้ โรงเรียนวิถิพุทธสะอาด ปลอดภัย ร่มรื่น สวยงาม ถูกสุขลักษณะ โดยการมีส่วนร่วมของนักเรียนและบุคลากรในโรงเรียนและมีการดำเนินกิจกรรมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๔. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติดและอบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด ได้แก่ โรงเรียนไม่มีมูมอับ หรือแหล่งมั่วสุม มีบริเวณให้นักเรียนได้ออกกำลังกายอย่างเหมาะสมและ ปลอดภัย มีกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ห่วงไกลยาเสพติด มีระบบ ช่วยเหลือนักเรียน มีมาตรการเพื่อให้โรงเรียนปลอดภัย สิ่งเสพติด อบายมุข และสิ่งมอมเมาต่าง ๆ โดย ผู้ปกครองและชุมชนมีส่วนร่วม

เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถิพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถิพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตได้ ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า ได้แก่

๑. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่าง ๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาทางด้านปัญญาและด้านอื่น ๆ ซึ่งเป็นการพัฒนาที่จะทำให้คนเป็นคนดี เก่ง และมีความสุข

๒. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมทั้งของครูผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

๓. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากในลักษณะที่เกื้อกูลต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นกัลยาณมิตรแก่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

๔. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการดำเนินงาน และวิถีชีวิต ทำให้การทำงานมีความสุข พัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบ เพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกล่า

๕. โรงเรียน โดยผู้บริหาร ครู บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างต่อสังคมและการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า การดำเนินงานโรงเรียน วิถีพุทธ ด้านกายภาพนั้น เป็นการดำเนินงานตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษา เป็นการพัฒนาสภาพแวดล้อมให้มีความสะอาด สว่าง สงบ ร่มรื่น นักเรียนพักผ่อนได้อย่างปลอดภัย สถานศึกษาและชุมชนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุขสิ่งมอมเมาทุกชนิด มีระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน มี กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้นักเรียนรู้ และเข้าใจเหตุผลตามหลัก ศีล สมาธิ ปัญญา อาคารสถานที่จัดให้มีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประจำห้องเรียนหรือประจำโรงเรียนและมีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญ คุณธรรม จริยธรรมตามห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้ที่เหมาะสม ส่งเสริมให้นักเรียนให้รู้จักการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ จัดกิจกรรมการดูแลรับผิดชอบห้องเรียนและแหล่งการเรียนรู้ของโรงเรียนอย่างครบวงจร

๒. บทบาทของผู้บริหารด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

เมตตา ภิรมย์ภักดี^{๑๒} ได้กล่าวว่า การบริหารงานวิถีพุทธในสถานศึกษาทุกแห่งจะมีกิจกรรมต่าง ๆ หลากหลายโดยมีเป้าหมายคือ การพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งสรุปเป็นหลักการใหญ่ ๆ คือ เก่ง ดี มีความสุข และมีความเป็นไทย ซึ่งสอดคล้องกันอยู่แล้วกับเป้าหมายการพัฒนาในพระพุทธศาสนา คือภาวนา ๔ ดังนั้นในเบื้องต้นโรงเรียนวิถีพุทธจึง ควรดำเนินการโดยเน้นคุณค่าทางพระพุทธศาสนา ซึ่งแฝงอยู่ในกิจกรรมต่าง ๆ ให้โดดเด่น ชัดเจนยิ่งขึ้น

^{๑๒}เมตตา ภิรมย์ภักดี, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ยุทธศาสตร์การ พัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : อูษาการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔.

โรงเรียนวิสุทธิคุณด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตนั้นเป็นการปฏิบัติอย่างบูรณาการทั้ง ศิลป วิทยา ปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต ซึ่งสถานศึกษาอาจจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ ประจำเดือนหรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมสถานศึกษาเพื่อให้นักเรียนได้ ชิม ชั๊บน้ำ ไปสู่การมีพฤติกรรมถาวรที่พึงประสงค์ ดังนั้น โรงเรียนวิสุทธิคุณจึงควรจัดกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและเป็นวิถีชีวิต สามารถสรุปภาพโรงเรียนวิสุทธิคุณด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ที่ผู้บริหารควรปฏิบัติมีดังนี้

๑. ฝึกฝนอบรมให้ผู้เรียนเกิดการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น (รู้เข้าใจเหตุผลได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) ดังนี้

๑) โรงเรียนมีโครงการ/กิจกรรมฝึกการ กิน อยู่ ดู ฟัง ของนักเรียน

๒) โรงเรียนฝึกอบรมให้นักเรียน กิน อยู่ ดู ฟัง อย่างมีสติและใช้ปัญญาเป็นนิสัย

๓) โรงเรียนฝึกอบรมให้นักเรียนบริโภคปัจจัย ๔ ด้วยปัญญาอย่างพอดี ไม่เกิดโทษหรือความเสียหายแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม

๒. ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิชอบดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย ดังนี้

๑) โรงเรียนกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของนักเรียนในการดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนอย่างชัดเจน

๒) โรงเรียนจัด กิจกรรมรณรงค์เพื่อรักษาความสะอาดและสภาพแวดล้อมของโรงเรียนอย่างน้อยภาคเรียนละ ๒ ครั้ง

๓) โรงเรียนจัดกิจกรรมรณรงค์เพื่อรักษาความสะอาดและสภาพแวดล้อมรอบ ๆ โรงเรียนอย่างน้อยภาคเรียนละ ๑ ครั้ง

๓. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและสรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำ และใน โอกาสวันสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิตดังนี้

๑) โรงเรียนมีกิจกรรมประจำวัน /ประจำสัปดาห์ ที่เตือนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัยเหมาะสมกับวัยของนักเรียน

๒) โรงเรียนมีกิจกรรมเสริมหลักสูตร เช่น แข่งขันตอบปัญหาธรรมะ การเรียนการสอนธรรมศึกษา ค่ายพุทธบุตร ฯลฯ

๓) โรงเรียนนำนักเรียนร่วมกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดจัดขึ้นเป็นประจำ

๔. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าในการรักษาสืบทอดพระพุทธศาสนา ได้หลายวิธี ดังนี้

๑) โรงเรียนจัดกิจกรรมเผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยครูและนักเรียนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เช่น กิจกรรมเลียงตามสาย จดหมายข่าว ฯลฯ

๒) โรงเรียนมีโครงการรักษาและสืบทอดต่อพระพุทธศาสนา เช่น การบรรพชา สามเณรฤดูร้อน กิจกรรมค่ายพุทธบุตร พุทธธรรม การสอนธรรมศึกษา ฯลฯ

๓) โรงเรียนสนับสนุนการจัดการเรียนรู้แบบโครงงาน เพื่อให้นักเรียนได้สำรวจ ค้นคว้าศึกษาเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประวัติ พระสงฆ์ ฯลฯ

๔) โรงเรียนจัดกิจกรรมประชุมสัมมนาหรือสนทนาธรรม โดยเชิญวิทยากรผู้รู้ ร่วมอภิปรายกับผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองเป็นประจำ

๕) โรงเรียนจัดกิจกรรมรณรงค์ให้ผู้บริหาร ครู ผู้ปกครอง นักเรียน ชุมชน มีจิตสำนึกในการปกป้องและสืบทอดพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ซึ่งมีหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

๑. กิจกรรมเนื้อหาสาระหลักสูตร

๒. กิจกรรมประจำวัน/สัปดาห์

๓. กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

จากตัวอย่างกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิตที่กล่าวมาข้างต้น อาจจัดกิจกรรมโรงเรียน วิถีพุทธ ได้ดังนี้ กิจกรรมส่งเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมา มกะ ประกวด มารยาทชาวพุทธ กิจกรรมค่ายพุทธบุตร ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กิจกรรมบริหารจิต เจริญปัญญา เรียนธรรมศึกษา สอบธรรมศึกษา บรรพชาสามเณรฤดูร้อน กิจกรรมประจำวัน ประจำ สัปดาห์

๑. กิจกรรมหน้าเสาธงได้แก่ กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงสถาบันหลักมีชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์แผ่เมตตาและสงบนิ่ง และ กิจกรรมสุภายิตวันละบทกิจกรรมนั่งไหว้พิ์ กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดิน พร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน

๒. กิจกรรมทำความดีร่วมกัน เช่น กิจกรรมเดินอย่างมีสติเข้าโรงอาหาร กิจกรรมกล่าว คำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร กิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีจิตกัว่า ไม่เสียดัง ไม่ทำหก ไม่เหลือ กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร กิจกรรมการนั่งสมาธิ ๑ นาที ก่อนเรียน โดยให้นักเรียนท่องจำพร้อมกันที่หน้าห้องเรียน

๓. กิจกรรมก่อนเลิกเรียน เช่น กิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระกิจกรรมรำลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณ กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ ฯลฯ

๔. กิจกรรมประจำสัปดาห์ เช่น กิจกรรมสวดมนต์ทำนองสรภัญญะประจำสัปดาห์ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ โดยทำในวันพระหรือวันที่ทางโรงเรียนกำหนดขึ้น

กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โรงเรียนวิถีพุทธควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ดังนี้

๑. กิจกรรม วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา สถานศึกษาผู้ปกครองและชุมชน ร่วมกิจกรรมดังนี้ คือ ทำบุญตักบาตรบริเวณสนามของโรงเรียน ฟังพระแสดงธรรม เวียนเทียนที่วัด หรือที่โรงเรียน

๒. หล่อเทียนพรรษาหรือร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนเข้าพรรษา

๓. สถานศึกษาจัดบรรยายภาควินัยสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยการประดับธงธรรมจักร ธงชาติ และเปิดเพลงธรรมเสียงตามสายของโรงเรียน

กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ เช่น กิจกรรมไขปัญหาธรรม กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติ ผู้ทำความดี กิจกรรมอาสาพิเศษ มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม กิจกรรมต้นไม้พูดได้ เน้นข้อคิดคติธรรม กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมเพิ่มทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา เช่น โครงการงานคุณธรรม เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต คือการดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธใน ด้านการจัดกิจกรรมวิถีชีวิต กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมประจำสัปดาห์หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมของสถานศึกษา ได้แก่ กิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น การแข่งขันตอบปัญหาธรรมะ การสอบธรรมศึกษา การเข้าค่ายพุทธบุตรหรือค่ายคุณธรรม การจัด กิจกรรมส่งเสริมการทำความดีระหว่างกัน การจัด กิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรม การทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา โดยให้นักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมด้วยตนเอง การส่งเสริมให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่หน่วยงานต่าง ๆ จัดขึ้นและจัดให้มีนิทรรศการผลงานทางด้านพระพุทธศาสนา ของนักเรียนและกิจกรรมที่สถานศึกษาร่วมกับชุมชนจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เนื่องในโอกาสสำคัญต่าง ๆ จัดให้นักเรียนไปร่วมกิจกรรมที่วัดหรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้ประจำโรงเรียน และจัดกิจกรรมรณรงค์สร้างจิตสำนึกในการสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไป

๓. บทบาทของผู้บริหารด้านการเรียนการสอน

การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธด้านการเรียนการสอนนั้น เป็นสิ่งที่สนับสนุนการปฏิรูปการศึกษาในทุกด้านโดยการดำเนินงานนั้นเริ่มต้นตั้งแต่กำหนดให้สถานศึกษามีการจัดรูปแบบสถานศึกษา หรือการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธด้านการเรียนการสอนนั้นกระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้อู้อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตน และสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนา วัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟังเป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

สิริมา กลิ่นกุหลาบ ^{๑๑} กล่าวว่า กลุ่มสาระการเรียนรู้ที่ออกแบบมานั้น เพื่อส่งเสริมศักยภาพการเป็นคนดีให้แก่กลุ่มผู้เรียน จำเป็นต้องพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความ จริยงอกงามในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. ด้านความรู้ ให้ความรู้แก่ผู้เรียนในเนื้อหา ความคิดรวบยอดและหลักการสำคัญของวิชาการต่าง ๆ ในสาขาตามขอบเขตที่กำหนดไว้ในแต่ละระดับชั้นในลักษณะบูรณาการ

๒. ด้านทักษะกระบวนการ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาให้เกิดทักษะและกระบวนการต่าง ๆ

๓. ด้านเจตคติและค่านิยมเกี่ยวกับประชาธิปไตยและความเป็นมนุษย์ ทำให้สามารถนำทักษะกระบวนการมาใช้ในการประกอบการตัดสินใจอย่างรอบคอบ ในการดำเนินชีวิตและการมีส่วนร่วมในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในฐานะพลเมืองดี ตลอดจนการนำความรู้ทางจริยธรรมและหลักธรรมทางศาสนา มาพัฒนาตนเองและสังคม ทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเป็นสุข

กรมวิชาการ ได้กำหนดให้มีการสอนพระพุทธศาสนาเพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ว่าเป็นหนึ่งในสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระ

^{๑๑}สิริมา กลิ่นกุหลาบ , “การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความสามารถในการตัดสินใจของผู้เรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ที่เรียนคุณธรรมที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยด้วยชุดการสอน แบบโยนิโสมนสิการกับชุดการสอนแบบกระบวนการกระจำจำนิยม ”. ปรินญาณพนธ์ กศ .ม. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖) (ถ่ายเอกสาร).

การเรียนรู้ทั้ง ๘ กลุ่มตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานปีพุทธศักราช ๒๕๔๔ ซึ่งสาระการเรียนรู้กลุ่มสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมนี้ เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่ต้องเรียนต่อเนื่อง ตลอด ๑๒ ปี ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖

ประสาร ทองภักดี^{๔๔} กล่าวว่าการสอนวิชาพระพุทธศาสนา หรือการสอนให้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่นับว่าได้ผลดีที่สุดคือ วิธีการที่พระพุทธองค์ทรงเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้คิด รัสฐ์แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ซึ่งจะเห็นได้ว่าพระธรรมที่ทรงรู้แจ้งด้วยพระองค์เองนั้นเป็นแก่นสารมีสาระอันลึกซึ้ง แต่พระพุทธองค์ก็ทรงสั่งสอนให้คนทุกชั้นวรรณะ คนนอกศาสนาหันมาเลื่อมใสเข้าใจและปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนาได้อย่างสิ้นเชิง วิธีสอนพระพุทธศาสนาตามแนวพุ ทธศาสตร์หรือพุทธวิธีการสอนของพระองค์ เน้นการใคร่ครวญไตร่ตรองด้วยเหตุผล แล้วฝึกปฏิบัติให้เห็นจริงด้วยตนเอง

สุมน อมรวิวัฒน์^{๔๕} ได้เสนอแนะการจัดกิจกรรมการสอนพระพุทธศาสนาไว้หลายประการดังนี้

๑. สอนโดยบรรยายหรืออธิบาย ครูควรใช้ภาษาที่ง่ายใช้อุปกรณ์การสอนทุกครั้ง ที่ สอนอุปกรณ์ประกอบการสอนอาจมีได้ทั้งประเภทสัญลักษณ์ เหตุการณ์และบุคคลตัวอย่าง
๒. สอนโดยการแก้ปัญหา เมื่อครูได้เร้าความสนใจของนักเรียนแล้ว ครูและนักเรียนร่วมกันตั้งปัญหาที่ตนสนใจ และอยากรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ
๓. สอนให้ค้นคว้าและรายงาน โดยการให้นักเรียนค้นคว้าหาข้อเท็จจริงด้วยตัวเองอาจแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่ม หรือให้ค้นคว้าเป็นรายบุคคล
๔. การเชิญวิทยากรผู้มีความรู้มาบรรยาย
๕. การเล่าเรื่องจากจากประสบการณ์โดยให้นักเรียนเป็นผู้เล่า
๖. การเรียงความปากเปล่า คือ การแต่งหรือการเล่าเรื่องโดยใช้วิธีการพูดแทนการเขียน โดยครูเป็นผู้วางขอบเขต และอธิบายวิธีการเรียงความให้
๗. การวิจารณ์ข่าวและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
๘. ใ้ว่าที่ปัญหาธรรมะ
๙. การแสดงบทบาทสมมติประกอบเรื่องหรือสุภาษิต

^{๔๔}ประสาร ทองภักดี, กลวิธีสอนตามแนวพุทธศาสตร์ ศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ภาคที่ ๒ ระบบการสอน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๖), หน้า ๑๗.

^{๔๕}สุมน อมรวิวัฒน์ , พุทธวิธีสอน , การสอนโดยสร้างศรัทธา และโยนิโสมนสิการ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศรีธรรมสาร, ๒๕๒๘), หน้า ๘.

๑๐. ใช้เพลงประกอบการเรียนหรือสวดมนต์

๑๑. ใช้สมุดภาพและสมุดคำศัพท์

๑๒. การอ่านและการฟังนิทานชาดก

๑๓. การฝึกหัดมารยาทและการปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ

จากที่กล่าวมาพบว่า การสอนวิชาพระพุทธศาสนา หรือการสอนให้ปฏิบัติตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่ได้ผลดีที่สุดคือ วิธีการที่พุทธองค์ทรงเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า เน้นการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองด้วยเหตุผล แล้วฝึกปฏิบัติให้เห็นจริงด้วยตนเอง ดังนั้นพุทธวิธีการสอนจึงเป็นเรื่องที่ครูปัจจุบันควรสนใจศึกษาและมีการปรับให้เหมาะสมกับสภาพสังคมและกาลสมัยตามหลักไตรสิกขา เป็นพุทธวิธีการสอนอีกกระบวนการหนึ่งที่สามารพัฒนาคนทั้งทางกาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์และสติปัญญา ให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติและมีอิสรภาพ เพราะการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธด้านการเรียนการสอนนั้นเป็นการดำเนินงานตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธในด้านการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน โดยสถานศึกษานำหลักพระพุทธธรรมสอดแทรกในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ ส่งเสริมให้ครูมีแผนการจัดการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับหลักพุทธธรรม มีการใช้สื่อประกอบการสอนที่ใกล้ตัวและเหมาะสมกับผู้เรียน ส่งเสริมการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงให้นักเรียนมีการแก้ปัญหาโดยยึดหลักพุทธธรรม มีการจัดกิจกรรมฝึกจิตและสมาธิเพื่อเจริญปัญญา นิมนต์พระสงฆ์หรือเชียววิทายากรที่มีความรู้ทางพระพุทธศาสนามาให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาแก่นักเรียน นำหลักพุทธธรรมมาประกอบการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนและนำผลการประเมินไปใช้ในการ ปรับปรุงการเรียนการสอนต่อไป

๔. บทบาทของผู้บริหารด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ^{๑๖}ได้อธิบายถึงบทบาทของผู้บริหารไว้ว่า ผู้บริหารโรงเรียนจากอดีตที่ผ่านมา เรามองการพัฒนาเด็กเหมือนกระบวนการผลิตรถยนต์ในโรงงาน คือ ในการผลิตรถยนต์สัก คันหนึ่ง ชิ้นส่วนแต่ละชิ้นจะถูกวางรออยู่ตามจุดต่างๆ โดยที่ชิ้นส่วนแรกจะถูกวางบนสายพานการผลิต สายพานนั้นก็จะลำเลียงไปประกอบเข้ากับชิ้นส่วนอื่นๆ หลายๆ ชิ้น หลายๆ จุด พอถึงจุดสุดท้ายก็ได้ออกคันหนึ่งคันออกมาจากสายพานการผลิต ซึ่งก็เช่นเดียวกับการที่เด็กได้ รับการเลี้ยงดูทางกายที่บ้านจนโตพอที่จะเข้าโรงเรียน จากนั้นเด็กถูกส่งลำเลียงไปที่โรงเรียนเสร็จแล้วก็ถูกส่งลำเลียงต่อไปที่วัดเพื่อให้อบรมบ่มนิสัย ในที่สุดก็ได้ผลผลิตออกมาเป็นคนที่มีความรู้ดีและความประพฤติดี นั้นเป็นเรื่องในอดีต ปัญหาทุกวันนี้ก็คือเด็กออก

^{๑๖}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๒๔-๒๕.

จากบ้านแล้วไปไม่ถึงโรงเรียน ไปหลงติดอยู่ตามสถานบันเทิงหรือห้างสรรพสินค้า เรื่องที่เด็กจะ
เลยไปเข้าวัดนั้นไม่ต้องพูดถึง

อุปสรรคและปัญหาการอบรมศีลธรรมให้เด็กและเยาวชนจึงมาจากสาเหตุดังต่อไปนี้

๑. บ้าน วัดและโรงเรียนแยกกันทำหน้าที่ พ่อแม่ที่บ้านให้เงินแก่เด็ก เพื่อเลี้ยงดูทาง
ร่างกาย ไม่มีหน้าที่สอนหนังสือหรืออบรมทางจิตใจ โรงเรียนก็ทำหน้าที่เดียวคือสอนวิชาการ ไม่มี
หน้าที่อบรมศีลธรรม วัดก็อบรมศีลธรรมอย่างเดียวไม่รับภาระอื่น

๒. ไม่มีการประสานกันระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียน นั่นคือ เมื่อทั้งพ่อแม่ผู้ปกครอง
และโรงเรียนไม่อบรมศีลธรรมแก่เด็กไม่พาเด็กไปวัดหรือไม่นิมนต์พระมาสอนในโรงเรียน

๓. เมื่อทั้งพ่อแม่ผู้ปกครองพาเด็กไปวัด พระสงฆ์ไม่ทำหน้าที่อบรมศีลธรรมแก่เด็กหรือ
เมื่อโรงเรียนนิมนต์พระสงฆ์ไปสอนที่โรงเรียนก็มีพระสงฆ์ไม่เพียงพอที่จะทำหน้าที่

ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนจึงต้องมีการสร้างบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ทั้งนี้
เพื่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เช่นเดียวกับสภาพโรงเรียนวิสุทธิธรรม
บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์นั้น โรงเรียนวิสุทธิธรรมต้องมีการประสานสัมพันธ์กับชุมชน ซึ่ง
ประกอบด้วย บ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกัน
ในการพัฒนานักเรียนและพัฒนาชุมชนในสังคมด้วยวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน
และเป็นศิริมงคลของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดม
สรรพกำลังในลักษณะต่าง ๆ อย่างหลากหลายในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการพัฒนานักเรียน

เมตตา ภิรมย์ภักดี^{๑๑} ได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ว่าสถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนิน
ตามวิสัยทัศน์และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิสุทธิธรรมอย่างเข้มแข็งและ
ต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจน ทั้งในด้านการบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้าน
บุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียนจนเป็นสภาพที่เห็นได้
ชัดเจน โรงเรียนวิสุทธิธรรมจะต้องมีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชน และสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็น
หรือเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน สังคม ด้วย
ความเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องซึ่งการดำเนินงานโรงเรียนวิสุทธิธรรมด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์
สามารถดำเนินการได้ดังนี้

^{๑๑}เมตตา ภิรมย์ภักดี, สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, ยุทธศาสตร์การพัฒนาโรงเรียน
วิสุทธิธรรม, หน้า ๗๗-๗๘.

๑. ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร เช่น อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้ม เมตตา ทั้งผู้บริหารต่อครู ครูต่อครู ครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครองดังนี้

๒. ส่งเสริมบรรยากาศใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ เช่น กิจกรรมและการดำเนินงานที่ส่งเสริมพัฒนาให้บุคลากรทุกฝ่ายในโรงเรียน เกิดการเรียนรู้ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ปลุกฝังให้มีการใฝ่รู้ ใฝ่เรียนและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์

๓. ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียนให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น และยกย่อง เชิดชูผู้ทำดีเป็นประจำ เช่น นำเสนอเรื่องราวของผู้กระทำความดีต่าง ๆ แก่นักเรียนเป็นประจำ ยกย่องครูบุคลากร และนักเรียนที่มีความประพฤติเป็นแบบอย่างในเรื่องของการทำความดี ประชาสัมพันธ์เผยแพร่ความเป็นแบบอย่างที่ดีของครู บุคลากรและนักเรียนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง

จากแนวปฏิบัติข้างต้นสามารถจัดกิจกรรมเกื้อกูลสัมพันธ์ในสถานศึกษาได้ดังนี้

๑. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน มีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อ วันแม่ วันครู เป็นต้น

๒. สถานศึกษานำนักเรียนร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในช่วงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชรา หรือบ้านเด็กกำพร้า เป็นต้น

๓. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชน โดยเปิดต้อนรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา (Open house) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการกิจต่าง ๆ เช่น ดูแลทำความสะอาดโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้มีภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น

๔. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนสามารถใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา และหอประชุม เป็นต้น

๕. เป็นศูนย์กลางชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลผลิตทางการเกษตรหรือผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขายโดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ

๖. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เช่น นิมนต์ พระสงฆ์มาแสดงธรรมเทศนา เชิญวิทยากรให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่าง ๆ ในวันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น

๙. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา กิจกรรมด้านศาสนาต่าง ๆ เช่น การจัดการแข่งกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศ โดยเชิญผู้ปกครองร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัวอบอุ่นด้วยคุณธรรม

๑๐. เสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้าน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาครอบครัว เป็นต้น

๑๑. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์หรือวารสารของสถานศึกษา เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน เป็นต้น

๑๒. ยกย่องเชิดชูเกียรติผู้กระทำความดีทั้ง นักเรียน บุคลากรของ โรงเรียน และบุคคลในชุมชน ให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีของคนในชุมชน

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า โรงเรียนควรส่งเสริมบรรยากาศของกา รใฝ่เรียนรู้และพัฒนาตามหลักไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อครูด้วยกัน ครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู และนักเรียนต่อนักเรียน สถานศึกษาส่งเสริมสนับสนุนให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิก อบายมุข การเสียสละร่วมมือกับชุมชนในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการทำความ ดี ยกย่อง เชิดชูและส่งเสริมบุคลากรที่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีและเผยแพร่ความดีของครู นักเรียน และบุคลากรในรูปแบบต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง

๕. บทบาทของผู้บริหารด้านการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากร ที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนาการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามหรือปัญญาวุฒิธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น

สุทธิพงษ์ ศรีวิชัยและคณะ^{๑๔} ให้ทัศนะว่า การบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องดำเนินการและบริหารโดยทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม ทั้ง วัด ชุมชน ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ ผู้บริหาร ผู้เรียนและผู้บริหารการศึกษาในพื้นที่ เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามที่ผู้เรียน ผู้บริหาร อาจารย์

^{๑๔}สุทธิพงษ์ ศรีวิชัยและคณะ, “การศึกษาวิเคราะห์รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ”: ศึกษากรณีโรงเรียนวิถีพุทธ ๑๐ เขตพื้นที่การศึกษา, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร : เจปรีการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๗๒.

ผู้ปกครองและทุกฝ่ายต้องการ การจัดสรรทรัพยากร จะต้องทั่วถึง โดยผู้บริหารทุกระดับจะต้องปฏิบัติไปในแนวทางเดียวกัน หรือมาตรฐานเดียวกัน เพื่อให้เกิดโรงเรียนวิถีพุทธตามต้องการ

การพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้ เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่าง ที่สถานศึกษา สามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑. ขั้นเตรียมการที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ

๒. ขั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบที่จะเป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียน ได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาวัตรธรรม

๓. ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

๔. ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดที่จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยท่าทีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน

๕. ขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่องที่เน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ๆ ด้วยหลัก อิทธิบาท ๔ อุปัญญาธรรม

๖. ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลดำเนินการที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อไป เช่น ในปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น และนำผลสรุป จัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบตามขั้นตอน

ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสังเขป มีดังนี้

๑. การเตรียมการ เป็นขั้นต้น ความสำเร็จที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้เกิดการดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้อย่างสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

๑) การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตร ในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็น พระภิกษุหรือคฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบมีศรัทธาและความรู้ชัดเจนในหลักพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

๒) การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญาเข้าใจทิศทางจากศรัทธาและฉันทะ การพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาสามารถหมายได้ว่า จะเกิดขึ้นได้ไม่ยากสำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการ

ได้หลากหลาย ตั้งแต่วิธีทั่วไปเช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนาจนถึงการประชาสัมพันธ์ที่
หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

๓) การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงานที่ชัดเจนทั้งระยะยาว
ในธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกัน
ความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการ
เตรียมการที่ดี

๒. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่างๆ ของการ
พัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง อันจะนำสู่
การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการ คือ

- ๑) การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
- ๒) การใส่ใจศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี
- ๓) การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธี โดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม
- ๔) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม

๓. การดำเนินการพัฒนาระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นัก เรียน โดย
เป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตาม
หลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่างๆ ที่ส่งเสริม การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น เป้าหมายของการพัฒนาจัด
ให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ ในที่สุดนอกจาก
การพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว โรงเรียน ต้องไม่ละเลยการพัฒนากุศลกรของตนเองด้วย
เพราะกุศลกร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน
ดังนั้น ยิ่งบุคลากร ได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไรจะยิ่งส่งผลดีต่อ การช่วยให้
นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนากุศลกร และลักษณะบุคลากรที่
เหมาะสม การพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้ จะดำเนินการได้ดีหากในขั้น
เตรียมการ ขึ้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ และขึ้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดจัดการ ได้อย่างดี
เพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาผู้เรียน

๔. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด เป็นขั้นตอนสำคัญซึ่งเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการ
พัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสม ควรมี
ลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน
กิจกรรมที่สำคัญของขั้นตอนนี้ คือ การนิเทศติดตาม ที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่
กำหนดไว้ การให้คำปรึกษา และชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การ

สนับสนุน ทั้งทรัพยากร ข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง หรือเป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสมต่อไป

๕. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบการบริหารจัดการ ที่กำหนดเพื่อบริหารการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูล ในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุပ္ปยุตธรรม ๒ (ความไม่สั่นโยนในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

๖. การประเมินผลและการเผยแพร่ผลการดำเนินงาน เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรมเป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์ เชื่อถือได้ ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่ การเผยแพร่ สรุป รายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำไปเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินงานและบริหารจัดการ

อดิศัย โพธารามิก^{๑๙} กล่าวว่า การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธมียุทธศาสตร์ที่สำคัญ และจะทำให้โรงเรียนบริหารจัดการบรรลุตามวัตถุประสงค์ คือ ความรัก ความสมัครใจ ความพึงพอใจ (ฉันทะ) ของผู้บริหาร โรงเรียน ซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญที่ต้องรับการปฐมนิเทศการเข้าร่วมโครงการด้วยตนเอง มีการปรับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธให้เป็นไปตามศักยภาพความพร้อมของโรงเรียน และกำหนดตัวชี้วัดการดำเนินงานซึ่งเป็นแนวทางที่เสริมความชัดเจนมากยิ่งขึ้น มีการบูรณาการให้เข้ากับระบบบริหารจัดการของโรงเรียน พร้อมทั้งประสานเครือข่ายด้านพระพุทธศาสนาที่สำคัญทุกองค์กร โดยมีสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาให้ความสนับสนุนช่วยเหลือ และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธในแต่ละภูมิภาค

พระมหาพงศ์รินทร์ ฐิตวิโส^{๒๐} กล่าวถึงการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาว่า การบริหารจัดการโรงเรียนวิถี พุทธต้องจัดระบบบริหารจัดการทั้งองค์การ ให้ใช้ธรรมมาธิปไตย เพราะเป็นหลักธรรมที่ใหญ่กว่า อัตตา (ตัวตน) สมักรสมานสามัคคีด้วย สังคหวัตถุ ๔ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา ร่วมกับสาราณียธรรม ๖ (ธรรมเป็น

^{๑๙}อดิศัย โพธารามิก, ผลงานกระทรวงศึกษาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘), หน้า ๕๓.

^{๒๐}พระมหาพงศ์รินทร์ ฐิตวิโส , บทสัมภาษณ์การศึกษาแนวพุทธ โรงเรียนวิถีพุทธ ๒๕๔๖ , เมื่อ ๒๑ มกราคม ๒๕๔๕, จาก <http://www.mub.ac.th>.

ที่ตั้งแห่งความให้ระลึก) สืบต่อองค์การมิให้เสื่อมทรามด้วยอธิธานิยธรรม ๗ ซึ่งประมวลได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิิตย์
๒. พร้อมทำกิจไม่เกี่ยง ก่อน – หลัง
๓. ตั้งมั่นในหลักการไม่หาญหัก
๔. เคารพรัก พระ ปราชญ์ ผู้เฒ่าผู้ใหญ่
๕. คู่กันภัย มวลหมู่มิให้หวั่นหวาด
๖. รักในชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ศูนย์รวมใจ
๗. ส่งเสริมให้คนดี มีกำลัง นำสังคม

บุญนำ ทานสัมฤทธิ์^{๒๐} ได้กล่าวเพิ่มเติมว่าการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธควรจัดภารกิจเสริมวิถีพุทธ ไว้ดังนี้

๑. สังเกตพฤติกรรมของบุคลากรในโรงเรียนทุก ๓ เดือน แล้วประชุมกันปรับแผนปฏิบัติการและปรับพฤติกรรมด้วยน้ำใจไมตรี
๒. ครูทุกคนมีแฟ้มข้อมูลเพิ่มพูนหลักธรรม บัณฑิตธรรมประจำวัน
กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธทั้งในระดับชาติและระดับโรงเรียน จะยึดหลักการพัฒนาดังนี้
- การบริหารโครงการระดับชาติ จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่
 ๑. สร้างความเข้าใจแก่ผู้บริหารสถานศึกษา และผู้รับผิดชอบโครงการ
 ๒. ผลิตสื่อ เอกสาร วัสดุทัศน เพื่อเผยแพร่แนวคิดและตัวอย่างการดำเนินการ
 ๓. สร้างความเข้าใจแก่ครู ทั้งในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการวิถีพุทธ และการจัดการกิจกรรมส่งเสริมลักษณะต่าง ๆ
๔. นิเทศ เชี่ยมเยือน ประเมินผลการดำเนินงาน
๕. สัมมนาเพื่อสะท้อนประสบการณ์และผลของการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น
- การบริหารโครงการระดับโรงเรียน จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่
 ๑. ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ครูและบุคลากร ทุกระดับ ผู้ปกครอง นักเรียน องค์กรสงฆ์ ที่สถานศึกษาจะขอความอนุเคราะห์
 ๒. ปรับสภาพบรรยากาศของสถานศึกษาของสถานศึกษาตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธ

^{๒๐}บุญนำ ทานสัมฤทธิ์ , ภารกิจเสริมวิถีพุทธ , (เอกสารประกอบคำสอน) , (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ. ถ้ายเอกสาร.๒๕๔๖).

๓. ปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ โดยสอดคล้องหลักธรรมชาติในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ
๔. ปรับปรุงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของสถานศึกษา ำให้สอดคล้องกับหลักการของโรงเรียนวิถีพุทธ
๕. นิเทศ เยี่ยมเยียน ชื่นชมให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานและปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๖. เข้าร่วมสัมมนาเพื่อรับฟังประสบการณ์ ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาอื่น ๆ เพื่อนำมาปรับใช้กับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษาของตนต่อไป

สรุปว่า การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้บริหารเป็นบุคคลที่สำคัญที่จะช่วยขับเคลื่อนให้โรงเรียนวิถีพุทธบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ จะต้องเริ่มต้นด้วยศรัทธา มีความเชื่อมั่นในผลสัมฤทธิ์ที่จะตามมา อันก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนและสังคม โดยมีศรัทธาเป็นตัวชักจูงเข้าไปสู่การปฏิบัติโดยอาศัยความพอใจ (ฉันทะ) หรือสมัครใจในการที่จะนำโรงเรียนสู่โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยการบริหารไปตามขั้นตอนที่สำคัญคือ การเตรียมการ การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ การพัฒนาผู้เรียนและบุคลากร ผู้บริหารต้องให้การสนับสนุนอย่างใกล้ชิดปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่องและประเมินผลอันเป็นขั้นตอนที่จะทำให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นการดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการผ่านการพัฒนา “กิน อยู่ ดู ฟังเป็น” ทั้งนี้เพื่อเป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ จึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้สถานศึกษาประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานอย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมา การบริหารงานโรงเรียนวิถีพุทธ คือการที่ผู้บริหารและบุคลากรในสถานศึกษาต้องร่วมกับผู้ปกครอง วัด ชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งการส่งเสริมปัญญาเป็นเรื่องของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จะต้องร่วมมือร่วมใจกัน นำพาให้การจัดการศึกษาเป็นไปตามหลักวิถีพุทธ เพื่อพัฒนานักเรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง

๒.๑.๖ แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย^{๒๒} ได้อธิบายถึง ภาพอรรถนัยของโรงเรียนวิถีพุทธ เป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ ใช้ในการบริหารจัดการศึกษาอย่างชัดเจนโดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุข และได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่งดงามควบคู่กันไป เมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธ

^{๒๒}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๘๕-๘๗.

และได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนจะสังเกตได้ถึงเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นตามมา ที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่า เช่น

๑. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่าง ๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่น ๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขพร้อม ๆ กันที่คิดว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบและชื่นชมของทั้งผู้ปกครองครูอาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ การยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

๓. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้น และเกื้อกูลการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

๔. บุคลากรในโรงเรียนสามารถพัฒนาตนเองทั้งวิถี การทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่มขึ้น ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบ ชัดเจนเพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกลตา

๕. โรงเรียนโดย ผู้บริหาร ครู บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างแก่สังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้างให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

แนวการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกัน ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตามก้าวอย่างที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียนทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการบนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา การกิน อยู่ คู่ พัง ให้เป็น คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ในลักษณะที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด

๒.๑.๓ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

กระทรวงศึกษาธิการ ^{๒๓} ได้จัดหลักสูตรใน การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีองค์ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วนคือ

๑. หลักสูตรสถานศึกษา

- ๑) สอดแทรก พุทธธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน
- ๒) เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
- ๓) ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ

^{๒๓}กระทรวงศึกษาธิการ , แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

๔) สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระกิจกรรม พัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาในชีวิตประจำวัน ศึกษาเพิ่มเติมได้จาก เอกสารการจัดการเรียนรู้สาระ พระพุทธศาสนา

๒. ผู้สอน

- ๑) เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอ
- ๒) เป็นกัลยาณมิตรแก่ผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อดกลั้นและ สร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

๓. กระบวนการเรียนรู้

- ๑) พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) และปัญญา (ปัญญาภาวนา)
- ๒) จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต (กิน อยู่ คู่ พึ่ง)
- ๓) สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสวงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา
- ๔) เน้นให้เกิดการเรียนรู้ แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง

สรุปการจัดวิธีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ให้แก่เด็กนักเรียนตามแนววิถีพุทธ คือ ต้อง บูรณาการ พุทธธรรมเข้าสู่การเรียนรู้และการปฏิบัติจริงในทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ทั้งในห้องเรียน และนอกห้องเรียน โดยครูผู้สอนควรเป็นตัวอย่างที่ดีและควรใช้หลักกัลยาณมิตรต่อผู้เรียน และใช้ กระบวนการเรียนรู้พัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ควรจัดโอกาสส่งเสริมและสร้างเสริมปฏิบัติธรรมอย่าง สอดคล้องกับวิถีชีวิต

๒.๑.๘ การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

กระทรวงศึกษาธิการ^{๒๔} ได้กำหนดคุณลักษณะสำคัญของผู้บริหารไว้ ๓ หลักดังนี้

๑. หลักการ

การจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธนั้นผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญ ต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้บรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็น แบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนควรพัฒนาตามหลักไตรสิกขาให้มีคุณลักษณะเป็นผู้มี ความรู้หลักพุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็น

^{๒๔} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, หน้า ๒๕-๓๐.

กัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้ เป็นอย่างดี

๒. หลักคิด

ทั้งนี้การพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการ หลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของโรงเรียน แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนา บุคลากร คือการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวันทั้ง นี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

๓. หลักทำ

แนวทางการพัฒนาบุคลากร เช่น

- ๑) วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร
- ๒) ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
- ๓) วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่ เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

๔. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จ ทั้งกิจกรรมรูปธรรม และ กิจกรรมพัฒนาจิต

๕. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาเป็นแบบอย่าง เช่น

- ๑) การจัดอบรมใหญ่ประจำปี
- ๒) การจัดกิจกรรมพัฒนาจิตเจริญปัญญาอยู่ยงรายสัปดาห์ หรือรายเดือน
- ๓) การจัดกลุ่มสนทนาธรรม
- ๔) การจัดฟังเทศน์ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ
- ๕) การจัดศึกษาดูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักงานต่าง ๆ
- ๖) การส่งเสริมการศึกษาปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่างๆ ให้ยืม หรือใช้ศึกษาจัดห้องวิปัสสนา เป็นต้น
- ๗) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการถือศีล ๕ เป็นวิถีชีวิต
- ๘) และการจัดส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์ (วิปัสสนา) เป็นต้น

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรในโรงเรียนที่จัดการศึกษา ระบบโรงเรียนวิถีพุทธ ควร เป็นบุคคลที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ควร ละ เลิกจากอบายมุข ปฏิบัติตนถือศีล ๕ เป็นนิจ เป็นผู้มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเอง และดำเนินชีวิตที่ดีงาม และสามารถเป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็น แบบอย่างในการทำมาดี มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อทุกคนโดยสุจริตใจ ปฏิบัติงานเต็มความรู้

ความสามารถ มุ่งให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลกับโรงเรียน และอุทิศตนเพื่อผลสำเร็จของงานอย่างแท้จริง

๒.๑.๕ แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการบริหาร

รุ่งแก้วแดง^{๒๕} ได้กล่าวว่า การบริหาร (Administration) หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน โดยใช้ทรัพยากรในการบริหารประกอบด้วย คน (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) การบริหารจัดการ (Management) ทรัพยากรทั้ง ๔ ประการดังกล่าว คนถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะบุคคลเป็นผู้กำหนดการกระทำให้เกิดผลในความสำเร็จหรือความล้มเหลว โดยใช้เป็นค่ากลางในการบริหารกิจการที่เป็นสาธารณประโยชน์ หรือการบริหารราชการแผ่นดิน เช่น การบริหารรัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration) และการบริหารการศึกษา (Education Administration)

เมธี ปลัณชนานนท์^{๒๖} ได้กล่าวว่า การจัดการ (Management) เป็นคำที่ใช้ในการบริหารธุรกิจเอกชน ดังนั้น คำว่า “ผู้บริหาร” หรือ “ผู้จัดการ” จึงใช้เรียกผู้ดำรงตำแหน่งบริหารในระดับต่าง ๆ ของกิจการที่เป็นของรัฐ และของเอกชน ดังกล่าว

นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์^{๒๗} ได้กล่าวว่า การบริหารในฐานะที่เป็นศาสตร์ หมายถึง หลักการ ทฤษฎี กระบวนการ เทคนิคตลอดจนปัจจัยต่าง ๆ ที่ใช้ในการดำเนินงานขององค์การเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตามที่นโยบายที่กำหนด

ศิริอร ชันธหัตถ์^{๒๘} ได้กล่าวว่า กระบวนการบริหาร หรือ วิธีการบริหารที่ได้รับการยกย่องมากที่สุด ได้แก่ วิธีการบริหารของ ลูเธอร์ กุลลิค และ เออร์วิค (Luther Gulick and Urwick) ได้กล่าวถึงกระบวนการบริหารไว้ ๗ ประการ โดยได้เรียกว่า “POSDCoRB” ได้แก่การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดโครงสร้างและแผนการปฏิบัติงานของหน่วยงานไว้ล่วงหน้า เพื่อให้การดำเนินงานของหน่วยงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

^{๒๕} รุ่งแก้วแดง, “พัฒนาวิชาชีพครูในสถานศึกษา”, หนังสือพิมพ์ไทยรัฐรายวัน, (๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๑): ๑๐.

^{๒๖} เมธี ปลัณชนานนท์, การบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิทักษ์อักษร, ๒๕๒๕), หน้า ๖.

^{๒๗} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, หลักการบริหารการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ มหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๓.

^{๒๘} ศิริอร ชันธหัตถ์, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, อักษรพัฒนา, ๒๕๔๑), หน้า ๔๔- ๕๒.

๑. การจัดหน่วยงาน (Organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้างสายงานการแบ่งส่วนในองค์กร เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์

๒. การจัดตัวบุคคล (Staffing) หมายถึง การจัดตัวบุคคลเข้าตามสายงาน หรือ เป็นการบริหารงานบุคคลนั่นเอง ซึ่งจะประกอบด้วยงานหลัก ๆ คือ การจัดอัตรากำลังการสรรหาและพัฒนาบุคลากร รวมทั้งการเสริมสร้างบรรยากาศในการทำงานในหน่วยงาน หรือองค์การให้ดีขึ้น

๓. การอำนวยการ (Directing) หมายถึง การวินิจฉัยสั่งการ การควบคุมบังคับบัญชาและการดูแลการปฏิบัติงานภายในหน่วยงาน

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การประสานกิจการต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกหน่วยงาน เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันทำงานไปสู่จุดหมายที่ต้องการ

๕. การรายงาน (Reporting) หมายถึง การรายงานความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาการดำเนินงาน การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การจัดการงบประมาณ การควบคุมการใช้จ่ายเงินและทรัพยากรในการดำเนินงานของแผนงาน

นิคัย สัมมาพันธ์^{๒๕} ได้กล่าวถึงการบริหารเชิงพุทธว่า คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาแม้จะมีมากถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ แบ่งตามลักษณะเป็น ๘ อย่าง มีพระสูตร เป็นต้น แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมี ๓ ประการ คือ ละชั่วทั้งปวง ทำดีให้บริบูรณ์ และทำใจให้บริสุทธิ์ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ “ศีลหรือวินัย” อันเป็นคำสั่งหรือข้อบังคับมิให้ทำ กับ “ธรรม” คือคำสั่งสอนหรือข้อที่ควรกระทำ

นักบริหารทุกประเภท ตั้งแต่ระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับที่ องค์กร ระดับองค์การ หน่วยงาน หมู่คณะ ครอบครัว ตลอดจนผู้บริหารตนเอง ควรมีวิสัยและควรก่อให้เกิดวินัยในหมู่คณะที่ตนรับผิดชอบในฐานะผู้นำด้วย ในทางพระพุทธศาสนาวินัยสำหรับฆราวาส คือศีล ๕ ซึ่งการรักษาศีลจะได้ผลดีเมื่อมีเบญจธรรมประกอบหนุนหลังศีล ๕ เอาไว้เป็นคู่ ๆ เช่น ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ได้งายถ้ามีใจเมตตากรุณา เป็นต้น เบญจศีลได้แก่ (๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือใช้ผู้อื่นฆ่า (๒) เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้โดยอาการเป็นโจร (๓) เว้นจากการประพฤติผิดในกาม (๔) เว้นจากการกล่าวความเท็จ (๕) เว้นจากการดื่มน้ำเมา และเครื่องเสพติดให้โทษทั้งหลาย และประกอบด้วยเบญจธรรมได้เช่น (๑) เมตตากรุณา (๒) สัมมาอาชีวะ ประกอบการหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ (๓) มีความสันโดษ พอใจคู่ครองของตน (๔) มีความสัตย์ (๕) ความมีสติมั่นคง ไม่ประมาท

^{๒๕}นิคัย สัมมาพันธ์ , การบริหารเชิงพุทธ , พิมพ์ครั้งที่ ๒ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอ เอส พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๒๕), หน้า ๔๓ – ๔๗.

ในทางปฏิบัติ ผู้บริหารต้องรักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์ จะต้องมิตุสสที่ประกอบกับศีล เรียกว่า “กรรมบถ ๑๐” หรือ “สุจริต ๓” คือ

๑. ความประพฤตสุจริตทางกาย ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์
- ๒) เว้นจากการลักขโมย
- ๓) เว้นจากการประพฤตผิดในกาม

๒. ความประพฤตสุจริตทางวาจา ๔ ประการ ได้แก่

- ๑) เว้นจากการพูดเท็จ
- ๒) เว้นจากการพูดส่อเสียด
- ๓) เว้นจากการพูดหยาบคาย
- ๔) เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ

๔. ความประพฤตสุจริตทางใจ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) ไม่โลภ มีความสำรวม และสันโดษ
- ๒) ไม่โกรธ ไม่พยาบาทปองร้ายเขา
- ๓) ไม่หลง เห็นชอบตามคลองธรรม

เบญจศีล เบญจธรรม และกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ เป็นเรื่องของฆราวาส คือ อุบาสก อุบาสิกา ได้แก่ ชาวพุทธทั้งหลายที่เป็นพุทธแท้ พุทธในทางปฏิบัติ มิใช่สักแต่เป็นชาวพุทธมา ตั้งแต่สมัยเป็นเด็ก ไม่รู้ความ แต่ผู้ใดที่ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรมจนมี “ศีล ๕ ธรรม ๕ กรรมบถ ๑๐” โดยสมบูรณ์แล้ว จึงได้ชื่อว่าเป็น “มนุษย์” หมายถึงเป็นผู้ประเสริฐ เหมาะที่จะเป็นผู้บริหาร

ธรรม แม้จะมีมาก แต่ก็แบ่งได้เป็นสองระดับ คือ ธรรมที่ให้ผลในทางโลกคือขั้นโลกียะ หรือขั้นพื้นฐานที่เป็นมนุษย์สมบัติ กับ ธรรม ที่ให้ผลทางธรรมขั้นสูง คือขั้น โลกุตระหรือขั้น นิพพานสมบัติ การศึกษาธรรมสำหรับคนทุกคน ทุกระดับ ทุกประเภทควรยึดหลักที่ต้อง ต้อง ตาม แนวคำสอน ทศพิธราชธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับผู้เป็นใหญ่ ผู้ปกครองซึ่งหมายถึง พระมหากษัตริย์ ในยุคปัจจุบันผู้บริหารทุกระดับรวมทั้งหัวหน้าหมู่คณะ หัวหน้าครอบครัว และ ปัจเจกบุคคล ควรทำความเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ให้เป็น ประโยชน์ต่อตนเองและหมู่คณะที่ ใกล้ชิด ตลอดจนสังคมประเทศชาติ คุณธรรม ๑๐ ประการของผู้ปกครองนี้ เป็นเรื่องที่ยึดติดได้ ร้อยกรองขึ้นเพื่อถวายเป็นโอวาทานุศาสน์แก่พระมหากษัตริย์ราชเจ้าในอดีตกาล ซึ่งพระพุทธเจ้า รับมาว่าเป็นหลักธรรมในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์มิได้ ปฏิเสธของดีของผู้อื่น คุณธรรม ๑๐ ประการสำหรับนักบริหารคือ (๑) ทาน (๒) ศีล (๓) บริจาค (๔) ซื่อตรง (๕) อ่อนน้อมถ่อมตน (๖) กำจัดบาป (๗) ไม่โกรธ (๘) ไม่เบียดเบียน (๙) อดทน (๑๐) มั่นคงในธรรม

๒.๑.๑๐ ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ^{๓๐}

แนวคิดหลักการ

กระทรวงศึกษาธิการสนับสนุนให้สถานศึกษาพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนควบคู่กับการพัฒนาทุกด้านอย่างเป็นองค์รวม โดยส่งเสริม การดำเนินงานโครงการโรงเรียน วิถีพุทธ และรับทุกโรงเรียนที่สมัครเข้าร่วมโครงการ ผลที่เกิดขึ้นมีสถานศึกษาจากทุกสังกัดจำนวนมากให้ความสนใจและสมัครเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาทั่วประเทศเป็นจุดรับสมัคร ประสานงานและส่งเสริมการพัฒนา

เพื่อให้การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธในเชิงเป้าหมายภาพรวมมีความชัดเจน และสามารถเป็นเครื่องมือแก่สถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ ในการนิเทศติดตามจนการทบทวนและประเมินผลการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดทำ “ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” ขึ้นโดยวิเคราะห์กำหนดจากเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” เป็นหลัก และได้รับการตรวจพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายคน ซึ่งคาดหวังว่า “ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” จะช่วยให้การดำเนินงานและการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธในทุกระดับ เป็นไปตามหลักการที่เหมาะสมและเป็นไปในแนวทางหลักเดียวกัน

ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ๔ ด้านใหญ่ คือ ด้านปัจจัย ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ ในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตัวชี้วัดด้านปัจจัย (INPUT)

ตัวชี้วัดด้านปัจจัยกำหนดเฉพาะปัจจัยสำคัญที่จะเป็นเงื่อนไขหลักและส่งผลอย่างชัดเจนต่อการพัฒนานักเรียนและงานโรงเรียนวิถีพุทธเชิงเหตุและผลของการดำเนินการพัฒนา ซึ่งมีจุดเน้นในการพัฒนาทั้งระบบโรงเรียน

มาตรฐานด้านปัจจัยที่ต้องการ คือ โรงเรียนมีบุคลากรที่มีคุณลักษณะที่ดีในวิถีพุทธ มีการบริหารจัดการ มีหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้และสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา

^{๓๐}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, หน้า ๔๕ – ๕๓.

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. บุคลากรมี คุณลักษณะ ที่ดี	๑. ผู้บริหาร	๑. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) ถือ ศีล ๕ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
		๒. มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ
		๓. มีความซื่อสัตย์ จริ่งใจในการทำงาน
		๔. มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือและศรัทธาใน พระพุทธศาสนา
	๒. ครู	๑. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) มีศีลธรรม และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
		๒. มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตร มุ่งพัฒนาให้ ผู้เรียน เกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา
		๓. รู้เข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา
๒. การบริหาร จัดการ ดำเนินการ อย่างมีระบบ	๑. ระบบบริหาร	๑. มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญ หรือ แผน กลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธ
		๒. แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือคณะกรรมการ ดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธ และบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยผู้ เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนร่วม
		๓. ปลุกฝังศรัทธาสรางเสริมปัญญาในพระพุทธศาสนาให้ เกิดขึ้น กับบุคลากร และผู้เกี่ยวข้อง
		๔. ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและ ชุมชน
		๕. มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ อย่างต่อเนื่อง
		๖. มีระบบตรวจสอบประเมินผลและเปิดโอกาสให้ มีการ เสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตรเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

แผนภูมิที่ ๒.๑ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านปัจจัย (INPUT)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๓. ภาพภาพและ สิ่งแวดล้อม จัดอย่าง รอบคอบ	๒. ระบบ หลักสูตร สถานศึกษา	๑. หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนก จัด การเรียนรู้บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการ เรียนรู้
	๑. สภาพแวดล้อม	๑. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน และประจำ ห้อง เรียนอย่างเหมาะสม
		๒. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรม จริยธรรม โดยทั่ว ไปในบริเวณโรงเรียน
		๓. สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้ชิดธรรมชาติ
		๔. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอม เมาทุกชนิด

แผนภูมิที่ ๒.๑ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านปัจจัย (INPUT)

ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (PROCESS)

ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ กำหนดโดยวิเคราะห์จากเอกสาร “แนวทางการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ” เป็นหลัก ซึ่งเป็นเอกสารเชิงหลักการ และแนวทางของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ใช้เป็นหลักทั่วประเทศ

การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้กระบวนการพัฒนาเป็นไปอย่างชัดเจน รอบคอบ มีประสิทธิภาพ ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงตามระบบไตรสิกขา

มาตรฐานด้านกระบวนการที่ต้องการให้เกิดคือ “โรงเรียนจัดบรรยากาศและกิจกรรม การเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ป็นไปตามหลักไตรสิกขา และบูรณาการในวิถีชีวิต

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา	๑. กระบวนการจัดการเรียนรู้	๑. จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ๒. ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา ๓. จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ๔. จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาทั้งในการเรียนการสอน และในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน
	๒. การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้	๑. ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ ๒. นิมนต์พระสงฆ์หรือเชิญผู้มีภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนามาสอนนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ ๓. จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัด หรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งการเรียนรู้ประจำของโรงเรียน อย่างต่อเนื่อง
	๓. การวัดประเมินผล	๑. มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีที่หลากหลายครอบคลุมตามหลักภavana ๔ (กาย ศีล สมาธิ ปัญญา) โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนต่อเนื่อง ๑. ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อม ถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้ม มีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง ๒. ส่งเสริมบรรยากาศ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ ๓. ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียนให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ๔. ส่งเสริม ขกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เป็นประจำ
๒. บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร		
๓. กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต	๑. กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต	๑. ฝึกฝนอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น (รู้เข้าใจ เหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ ตามหลักไตรสิกขา) ๒. ส่งเสริมกิจกรรมการรับศิลาขอ บูลแลรักษา พัฒนาอาคารสถานที่ และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย
	๒. กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑. ส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่ารู้เข้าใจเหตุผล

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
		๒. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึก และศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำและในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต
		๓. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าใน การรักษา และสืบต่อพระพุทธศาสนา

แผนภูมิที่ ๒.๒ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (PROCESS)

ตัวชี้วัดด้านการผลิต (OUTPUT)

ตัวชี้วัดด้านผลผลิต กำหนดเฉพาะผลที่เกิดกับผู้เรียน กำหนดโดยวิเคราะห์จากหลักภาวนา ๔ คือ มียองค์ประกอบด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา การกำหนดปัจจัยด้านนี้ เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษามีเป้าหมายการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างชัดเจน

มาตรฐานด้านผลผลิตที่ต้องการให้เกิด คือ “ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้มีคุณลักษณะ กิน อยู่ คู่ พัง เป็น (ภาวนา ๔) ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข”

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
พัฒนากาย ศีล จิต และปัญญา(ภาวนา ๔)	๑. กาย	๑. บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและ คุณภาพที่เหมาะสมได้คุณค่าแท้
		๒. ดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย
		๓. ดำรงชีวิตเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม
	๒. ศีล	๑. มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต
		๒. มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา
		๓. สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วย ความสุจริต
	๓. จิต	๑. มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ
		๒. มีจิตใจ เมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ต่อกัน
		๓. ทำงานและเรียนรู้ อย่างตั้งใจ อดทนขยันหมั่นเพียร
		๔. มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน
	๔. ปัญญา	๑. มีศรัทธาและเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย
		๒. รู้บาปบุญ คุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์
		๓. ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่ สร้างสรรค์ พัฒนางานอยู่เสมอ
		๔. รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

แผนภูมิที่ ๒.๓ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลผลิต (OUTPUT)

ตัวชี้วัดด้านผลกระทบกำหนดจากผลการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่สถานศึกษาดำเนินการทั้งระบบก่อให้เกิดผลดีอย่างต่อเนื่องกับผู้เกี่ยวข้องนอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย บ้าน (ผู้ปกครอง ชุมชน) วัด และราชการอื่น การกำหนดปี จั้ยด้านนี้เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงการพัฒนารองเรียนวิถีพุทธจะก่อให้เกิดผลต่อเนื่องและส่งผลดีต่อสังคมในวงกว้าง

มาตรฐานด้านผลกระทบที่ประสงค์ให้เกิด คือ “บ้าน วัด โรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนารองเรียนวิถีพุทธและเกิดความสามารถสมานฉันท์ร่วมมือกันพัฒนาโรงเรียนและสังคมตามวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง”

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
บวรได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ	๑. บ้าน ผู้ปกครอง และชุมชน	๑. บ้านและชุมชนมีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับ ๒. อบายมุขเพิ่มขึ้น ๓. ชุมชนมีผู้ช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น
	๒. วัด	วัดได้ศาสนทายาทและกำลังช่วยงานส่งเสริมพระพุทธศาสนา มากขึ้น
	๓. โรงเรียน	โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธาและ ได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ)

แผนภูมิที่ ๒.๔ รายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (OUTCOMES / IMPACT)

จุดมุ่งหมายการพัฒนาตัวชี้วัดฯ นี้เพื่อให้โรงเรียนวิถีพุทธนำไปเป็นเครื่องมือในการทบทวนและพัฒนาตนเองได้อย่างมีทิศทางที่ชัดเจนมากขึ้นและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการนิเทศ ติดตาม หรือประเมินผลการพัฒนา

สำหรับเกณฑ์ความคาดหวังหรือเกณฑ์การประเมินของตัวชี้วัดฯ แต่ละด้าน โรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องสามารถกำหนดตามความเหมาะสมของสภาพและเงื่อนไขความพร้อมของตนเอง มีการปรับปรุงได้ตามความเหมาะสมของช่วงเวลาและพัฒนาที่มีในส่วนการกำหนดรายละเอียดเกณฑ์การประเมินตามตัวชี้วัดฯ ของกระทรวงศึกษาธิการเอง ซึ่งเป็นเกณฑ์กลาง ๆ จะได้มีการศึกษาพัฒนาให้รอบคอบเป็นลำดับไป

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทการบริหาร

๒.๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีการบริหาร

ทฤษฎีของการบริหารเป็นศาสตร์ที่มีองค์ประกอบของความรู้หลักและกฎเกณฑ์ที่นำมาจากศาสตร์สาขาต่างๆเพื่อไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาความรู้เกี่ยวกับการบริหารโดยนำไปสู่การปฏิบัติจริง การบริหารที่จะประสบความสำเร็จได้นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถ ประสิทธิภาพ และทักษะของผู้บริหาร การประยุกต์นำเอาทฤษฎีต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการบริหารไปสู่การปฏิบัติจริงให้

ได้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมนับว่าเป็นความสำเร็จของการบริหาร นักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านได้เสนอทฤษฎีของการบริหารไว้ดังนี้

Taylor(เทเลอร์) อ้างใน ภารดี อนันต์นาวิ^{๓๓} กล่าวถึงทฤษฎีการบริหารเชิงวิทยาศาสตร์ ๖ ประการคือ

๑. หลักเรื่องเวลา ถือว่า เป็นการวัดความสามารถในการผลิต โดยการจัดเวลาในการผลิต และการตั้งเวลามาตรฐานสำหรับการผลิตทั้งหมด ซึ่งการวัดผลผลิตของการทำงานนั้น ถ้าจะวัดให้ถูกต้อง ต้องใช้เวลาเป็นเครื่องตัดสิน และควรมีการกำหนดเกณฑ์มาตรฐานของเวลาที่ควรใช้ในการทำงานแต่ละอย่างหรือประเภทด้วย

๒. หลักการกำหนดหน่วยค่าจ้าง ค่าจ้างสำหรับบุคลากรนั้นต้องเหมาะสมกับผลงานและอัตราค่าจ้างนั้นควรพิจารณาโดยยึดหลักเกณฑ์ข้อ ๑ นอกจากนั้นผู้ปฏิบัติงานควรได้ทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเองมากที่สุด

๓. หลักการแยกงานวางแผนออกจากงานปฏิบัติ คือ ฝ่ายบริหารควรทำหน้าที่ด้านการวางแผนและประสานงาน เพื่อให้ฝ่ายปฏิบัติงานทำงานได้อย่างคล่องตัว มีประสิทธิภาพ ไม่ควรให้ฝ่ายปฏิบัติงานเป็นฝ่ายรับผิดชอบในการคิดและวางแผนงานในการทำงาน ฝ่ายบริหารควรวางแผนโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการ เวลาและข้อมูลอื่นๆตามหลักเกณฑ์ในข้อ ๑ และข้อมูลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการผลิต การปฏิบัติงานนั้นจะต้องสะดวกรวดเร็วทันเหตุการณ์ นอกจากนั้นการทำงานต้องมีระบบและวิธีการที่เหมาะสม

๔. หลักการทำงานโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ถือว่าวิธีการของการทำงานควรจะถูกกำหนดโดยฝ่ายบริหารและฝ่ายบริหารควรจะเป็นผู้รับผิดชอบ(ไม่ใช่ผู้ปฏิบัติงาน) ในการจัดวิธีการทำงานแสวงหาวิธีและเทคนิคทางวิทยาศาสตร์ที่เหมาะสมและดีที่สุดมาใช้ และฝ่ายบริหารต้องฝึกอบรมให้แก่ผู้ปฏิบัติงานให้มีความรู้และความสามารถอย่าง เหมาะสมในการทำงานตามเทคนิคนั้นๆ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด

๕. หลักการควบคุมงานโดยฝ่ายบริหาร ถือว่าฝ่ายบริหารควรได้รับการฝึกอบรมในด้านการบริหารซึ่งตั้งอยู่บนหลักการของวิทยาศาสตร์และสามารถประยุกต์หลักวิทยาศาสตร์มาใช้ในการจัดการและการควบคุมให้เกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น และฝ่ายบริหารต้องเป็นฝ่ายควบคุมการทำงานของฝ่ายปฏิบัติงานด้วย

๖. หลักการจัดระเบียบการปฏิบัติงาน มีการพิจารณานำหลักการบริหารแบบทหารมาใช้ ควรมีการจัดองค์การให้เหมาะสมเพื่อให้เกิดการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและทำงานอย่างประสาน

^{๓๓}ภารดี อนันต์นาวิ ,หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา , (ชลบุรี : บริษัท สำนักพิมพ์ มนตรีจำกัด,๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

สัมพันธ์กันระหว่างแผนการต่างๆ ในองค์กรนั้น โดยยึดถือความเคร่งครัดในระเบียบวินัยในการส่งเสริมประสิทธิภาพการทำงาน

Chris Argyris (คริส อาร์กิริส) อ้างใน การดี อนันต์นารี ได้กล่าวถึงทฤษฎีการบริหารแบบมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการ^{๓๒} คือ

๑. การมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น คือ สมาชิกในองค์กรย่อมมีความปรารถนาที่จะได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการบริหารงานในองค์กร การรับฟังความคิดเห็น ก็ทำให้รู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมในการบริหารองค์กรแล้ว

๒. การมีส่วนร่วมช่วยให้เกิดการยอมรับในเป้าหมาย คือ เมื่อมีความร่วมมือเกิดขึ้นภายในองค์กร ก็ทำให้สมาชิกทั้งหมดภายในองค์กรมีเป้าหมายเดียวกัน เป็นการยินยอมพร้อมใจกันปฏิบัติ ซึ่งเป็นผลทางใจอันนำไปสู่การปฏิบัติงานอย่างเต็มที่

๓. การมีส่วนร่วมทำให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ คือ เป็นการกระตุ้นให้เกิดความสำนึกในหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบในการปฏิบัติงานในองค์กร

นักวิชาการและนักบริหารได้ให้ความหมายของการบริหารไว้แตกต่างกันไป แต่ในหลักการใหญ่ๆ แล้วก็มีความหมายที่ครอบคลุมตรงกันดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ^{๓๓} กล่าวว่า “การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting Things Done Through Other People) เมื่อกล่าวตามคํานิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์ขึ้นเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์”

วิจิตร ศรีสะอ้าน ^{๓๔} กล่าวว่า “การ บริหาร เป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคลที่ร่วมมือกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยใช้กระบวนการและทรัพยากรที่เหมาะสม วัตถุประสงค์ของการบริหารก็คือการประสานความพยายามของคนเพื่อผลสัมฤทธิ์ของงานตามเป้าหมายที่วางไว้

^{๓๒} การดี อนันต์นารี , หลักการ แนวคิด ทฤษฎีทางการบริหารการศึกษา, หน้า ๓๐

^{๓๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป .ธ. ๘, Ph.D.), พุทธวิธีบริหาร , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พ.ศ. ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^{๓๔} วิจิตร ศรีสะอ้าน , เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและระบบการบริหารการศึกษา เล่ม ๑ หน่วยที่ ๑- ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๑), หน้า ๑๕.

ปราชญา กล้าผจญ และสมศักดิ์ คงเที่ยง^{๓๕} กล่าวว่า การบริหาร คือ กระบวนการมีการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการและการควบคุม ซึ่งจะทำงานดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อยและกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเสมอ”

จากแนวคิดดังกล่าวสรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการวางแผน จัดองค์การ สั่งการและควบคุม รวมไปถึงเป็นการใช้ศาสตร์และศิลปะ นำเอาทรัพยากรการบริหารมาประกอบการตามกระบวนการบริหารเพื่อให้เกิดกระบวนการทำงานร่วมกัน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด

๒.๒.๒ ความหมายของบทบาท

บทบาท (Role) เป็นพฤติกรรมที่บุคคลต้องแสดงให้สอดคล้องกับสถานภาพในสังคม และความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อสถานภาพของตน เช่น ผู้บริหาร ครู ทหาร และตำรวจ เป็นต้น นักสังคมวิทยา และนักจิตวิทยา ได้อธิบายถึงแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทไว้ ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^{๓๖} ได้ให้ความหมาย คำว่า บทบาทไว้ว่า “บทบาท หมายถึงการทำตามหน้าที่ ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อ แม่ บทบาทของครู

จิรพันธ์ กาญจนจิตร^{๓๗} กล่าวถึงความหมายของบทบาทไว้ว่า ความหมายของบทบาทนั้น อาจแยกพิจารณาได้ ๒ ทาง คือ ถ้าหากพิจารณาด้านโครงสร้างของสังคมแล้ว บทบาทหมายถึง ตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ ซึ่งแสดงลักษณะของบทบาทออกมาโดยคุณสมบัติ และกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น และอีกทางหนึ่งคือผลต่อเนื่อง ที่มีแบบแผนของการกระทำที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการสังสรรค์นั้น

งามพิศ สัตย์สงวน^{๓๘} ให้ความหมายของคำว่า บทบาทคือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคม เพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รว มทั้งสามารถพยากรณ์ พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้

^{๓๕}ปราชญา กล้าผจญ และสมศักดิ์ คงเที่ยง, **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๓๖}ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๒๕**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๔๕๕.

^{๓๗}จิรพันธ์ กาญจนจิตร , **สังคมวิทยามานุษยวิทยาเบื้องต้น** , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๒), หน้า ๒๐.

^{๓๘}งามพิศ สัตย์สงวน , **หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม** , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา , ๒๕๓๘), หน้า ๘๖.

กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ^{๓๕} เป็นนักสังคมวิทยา กล่าวว่า บุคคลแต่ละคนจะต้องมีตำแหน่งและบทบาทควบคู่กันไปซึ่งไม่เหมือนกัน บทบาทจะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับลักษณะของสังคมที่เขาสังกัดอยู่ ตลอดจนลักษณะของบุคคลในสังคมนั้น

สนิท สมักรการ^{๔๐} ให้ความเห็นว่าบทบาทเป็นตัวแทนในลักษณะที่เคลื่อนไหวได้ (Dynamic) ของสถานภาพบุคคลแต่ละคนได้ถูกสังคมกำหนดสถานภาพไว้และมีความสัมพันธ์กับสถานภาพอื่น ๆ เมื่อบุคคลนั้นได้นำเอาสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ อันมีอยู่ในสถานภาพของเขาออกมาใช้ก็หมายความว่าเขากำลังสวมบทบาทของเขาอยู่

สุชา จันทรเฒ^{๔๑} กล่าวว่า บทบาท เป็นสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำ นั่นคือ เมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ ให้สถานภาพใดอย่างใดแล้ว บุคคลในสถานภาพ นั้นจะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ ที่กำหนดไว้

สุชุม ศรีบุรินทร์^{๔๒} บทบาท หมายถึงพฤติกรรมหรือการหน้าที่ของสถานภาพ เมื่อปัจเจกชนมีหรือสถานภาพทางสังคม ก็จะมีการปะทะสังสรรค์ กระทำหรือประพฤติปฏิบัติตามสถานภาพนั้น ๆ

อุทัย หิรัญโต^{๔๓} ได้ให้ความหมายคำว่า บทบาท คือ หน้าที่ หรือ พฤติกรรมอันพึงคาดหวังของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือสังคม หรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะที่พึงมีต่อบุคคลอื่นในสถานะอีกอย่างในสังคมเดียวกัน

Cohen (โคเฮน)^{๔๔} ได้อธิบายทฤษฎีบทบาทว่า การที่สังคมกำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทใดบทบาทหนึ่งนั้นเรีย กว่า เป็นบทบาทที่ถูกกำหนด ถึงแม้ว่าบุคคลจะมีได้ประพฤติปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดให้ ส่วนบทบาทที่ปฏิบัติจริงเป็นวิธีการที่บุคคลได้แสดงหรือได้ปฏิบัติออกมาจริงตามตำแหน่งนั้น ๆ

^{๓๕} กมลรัตน์ หล้าสุวรรณ, **จิตสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทร วิโรฒ, ๒๕๒๗), หน้า ๕๒.

^{๔๐}สนิท สมักรการ, **มานุษยวิทยาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาดไทย กรมราชทัณฑ์ , ๒๕๑๐), หน้า ๑๕๕

^{๔๑}สุชา จันทรเฒ, **จิตวิทยาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๒๘.

^{๔๒}สุชุม ศรีบุรินทร์ , **สังคมวิทยาเบื้องต้น** , (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , ๒๕๒๕), หน้า ๒๘.

^{๔๓}อุทัย หิรัญโต , **สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา มานุษยวิทยา** , (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์ , ๒๕๒๖), หน้า ๑๕๗.

^{๔๔}Cohen, Bruce J. **Introduction to Sociology**, New York : McGraw-Hill. 1979, p. 6.

Abramson (อับรามสัน)^{๔๕} ได้ให้ทัศนะการบริหารงานของผู้บริหารยุคใหม่ในศตวรรษที่ ๒๑ ว่า การทำให้องค์กรประสบความสำเร็จผู้บริหารจะต้องแสดงบทบาท ดังนี้

๑. การเป็นตัวกลางในการเปลี่ยนแปลง (Change agent) หมายถึง ผู้บริหารต้องเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่ล้าสมัยและไม่ถูกต้อง โดยผู้บริหารจะต้องมีความมั่นคงเข้มแข็ง

๒. การเป็นผู้ประกอบการ (Entrepreneurial) หมายถึง ผู้บริหารต้องเป็นผู้ลงทุนมีความคิดสร้างสรรค์ และมีปฏิภาณไหวพริบดี

๓. การเป็นผู้ให้คำปรึกษา (Councilor) หมายถึง ผู้บริหารจะต้องเน้นและให้ความสำคัญแก่บุคคลและเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากบุคลากร

Mintzberg (มินซ์เบิร์ก)^{๔๖} ได้จัดบทบาทเป็นกลุ่มพฤติกรรมสำคัญไว้ ๓ กลุ่มคือ

๑. พฤติกรรมผู้นำด้านมนุษยสัมพันธ์ (Interpersonal) ประกอบด้วย บทบาทด้านการเป็นสัญลักษณ์ขององค์กร บทบาทในฐานะผู้ประสานงาน และบทบาทของหัวหน้างาน

๒. พฤติกรรมเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารขององค์กร (Information) เป็นเรื่องเกี่ยวกับบทบาททางด้านการตรวจสอบติดตาม บทบาทด้านการเผยแพร่ข้อมูล และบทบาทในฐานะโฆษกของหน่วยงาน

๓. พฤติกรรมของผู้นำในด้านการตัดสินใจ (Decision-Making) เป็นบทบาทที่สำคัญ ๔ ด้านที่ผู้นำจะต้องปฏิบัติ คือ บทบาทในฐานะผู้ประกอบการ บทบาทของผู้จัดสรรทรัพยากร บทบาทของผู้พิทักษ์ และบทบาทในฐานะนักเจรจาต่อรอง

นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์^{๔๗} กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของผู้นำไว้ ๓ ประการดังนี้

๑. ผู้รักษาหรือประสานให้สมาชิกกลุ่มอยู่ร่วมกัน (Maintenance of membership) หมายถึง จะต้องอยู่ใกล้ชิดกับกลุ่ม มีความสัมพันธ์กับคนในกลุ่ม และเป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มทำให้มีความสามัคคีกลมเกลียวกัน

๒. ผู้ปฏิบัติภารกิจของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ (Objective attainment) หมายถึง เขาจะต้องรับผิดชอบในกระบวนการ วิธีการทำงานด้วยความมั่นคงและเข้าใจได้ และเขาจะต้องทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

^{๔๕} Abramson, Mark A. "In Search of the New Leadership", Management, September, 1996, p.1-4 .

^{๔๖} Mintzberg H, The Nature of Managerial Work, Harper Row, 1973, p. 12.

^{๔๗} นพพงษ์ บุญจิตราคุลย์ , หลักการบริหารการศึกษา , พิมพ์ครั้งที่ ๔ , (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓.

๓. ผู้อำนวยการให้เกิดการติดต่อ อัมพันธ์ในกลุ่ม (Group interaction facilitation) หมายถึงเขาจะต้องปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์และปฏิบัติ ด้วยดีของสมาชิกในกลุ่ม การติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญ และเป็นการช่วยให้หน้าที่บรรลุ เป้าหมาย

สงวน สุทธิเลิศอรุณ^{๔๔} ได้สรุปทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท ไว้ดังนี้

๑. ทฤษฎีของ Linton ได้กล่าวว่า ตำแหน่งหรือสถานภาพ จะกำหนดบทบาทให้บุคคล เช่น บุคคลที่มีตำแหน่งเป็นครู จะต้องแสดงพฤติกรรมเป็นตัวอย่างที่ดีได้

๒. ทฤษฎีของ Nadel ได้กล่าวว่า บทบาทคือส่วนประกอบที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ส่วนประกอบที่มี ผลสำคัญต่อบทบาทและขาดไม่ได้ เช่น เป็นครูต้องสอนหนังสือ และ ส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมาย

๓. ทฤษฎีของ Momans ได้กล่าวว่า บุคคลจะเปลี่ยนบทบาทไปตามตำแหน่งเสมอ เช่น ตอนเช้าแสดงบทบาทสอนหนังสือ เพราะมีตำแหน่งเป็นครู พอตอนเย็นแสดงบทบาทเรียนหนังสือ เพราะมีตำแหน่งเป็นนักศึกษา เป็นต้น

๔. ทฤษฎีของ parsons ได้กล่าวว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้อง เพิ่มบทบาทของตน เช่น บุคคลที่มีเพื่อนมาก ก็ต้องแสดงบทบาทมากขึ้น เป็นต้น สรุปได้ว่า บทบาท คือ การปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่ง หรือสถานภาพของบุคคลเพื่อให้เป็นไปตามความ คาดหวังของ สังคม ถ้าสถานภาพหรือความสัมพันธ์ในสังคมเปลี่ยนแปลงไป บทบาทจะเปลี่ยนแปลงไปด้วย

สรุปได้ว่า บทบาทเป็นแบบแผนของความต้องการ เป้าหมาย ความเชื่อ ความรู้และการ กระทำที่สมาชิกขององค์กรคาดหวังว่าควรจะเป็นไปตามลักษณะ ชนิดของตำแหน่งที่เป็นอยู่ทุก ตำแหน่งจะถูกสมาชิกขององค์กรคาดหวังไว้ในระดับหนึ่งว่าพฤติกรรมของคนที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ควรทำอะไร มีพฤติกรรมอย่างไร คือ บทบาท ของแต่ละคนที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ควรจะมี อะไรบ้าง ครอบคลุมไปถึงภาระหน้าที่ของตำแหน่งโดยขึ้นอยู่กับลักษณะของบุคคล และสังคมนั้นๆ ด้วย

๒.๒.๓ ประเภทของบทบาทการบริหาร

๑. บทบาทที่รัดกุม ได้แก่ บทบาทผู้บริหารที่มีข้อกำหนดที่ต้องปฏิบัติอย่างแน่นอนตายตัวจะเปลี่ยนแปลงหรือยืดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของผู้อำนวยการโรงเรียน บทบาทของ นายกรัฐมนตรี อธิบดี เป็นต้น จำเป็นต้องแสดงตามอำนาจหน้าที่จะดี งามความรับผิดชอบนั้น ๆ เพราะบทบาทนั้นได้ระบุไว้แน่ชัดในรูปของกฎหมาย มีระเบียบแบบแผน

^{๔๔}สงวน สุทธิเลิศอรุณ, จิตวิทยาสังคม, (นนทบุรี : ชัยศิริการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๖๕.

๒. บทบาทที่ยืดหยุ่น ได้แก่ บทบาทที่ผู้บริหารยอมให้พฤติกรรมที่สัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงแปรผันไปได้พอสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัวอย่างเด็ดขาด เช่น บทบาทของบิดามารดาย่อมมีข้อกำหนดไว้กว้าง ๆ พอให้พฤติกรรมแปรผันได้พอสมควร

๓. บทบาททั่วไป ได้แก่ บทบาทที่ผู้บริหารมีข้อจำกัด นิยามและขอบเขตพฤติกรรมไว้อย่างกว้าง ๆ เพื่อที่สมาชิกแต่ละคนในสังคมนั้นจะถือปฏิบัติได้ บทบาทหรือพฤติกรรมเช่นนี้เรียกว่า บทบาทย่อย เช่น ผู้ชาย ผู้หญิง มีบทบาทการประกอบอาชีพบางอย่างแตกต่างกัน บทบาทที่มีต่อสังคมก็แตกต่างกันเป็นต้น

๔. บทบาทย่อย ได้แก่ บทบาทที่ผู้บริหารแบ่งรายละเอียดเป็นส่วนเป็นตอน ๆ ออกไปอีก เพื่อกำหนดบทบาทเด่นชัดง่ายแก่การปฏิบัติ เช่น ผู้ชายเหมาะที่เป็นตำรวจ ทหาร ส่วนผู้หญิงเหมาะที่จะเป็นพยาบาล หรือบทบาทที่เป็นไปตามวัย เช่น วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ เป็นต้น

๕. บทบาทที่แท้จริง ได้แก่ บทบาทที่ผู้บริหารละเว้นหรือทอดทิ้งไม่ได้ ถ้าไม่ประพฤติหรือประพฤติขาดตกบกพร่องจะทำให้เสียหาย เช่น บทบาทของครู การสอนเป็นบทบาทที่แท้จริงจะละเลยไม่เป็นแบบอย่างที่ดีเพียงแต่สอนคงไม่ได้ เพราะจะทำให้บทบาทในการเป็นครูเสียไป

๖. บทบาทเสริมหรือเสริมบทบาท ได้แก่ บทบาทที่ผู้บริหารแสดงออกนั้นเพื่อไปเสริมหรือทำให้บทบาทที่แท้จริงนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ถ้าไม่ทำหรือละเลยก็ไม่ทำให้สภาพการณ์นั้นเสียไป เพียงแต่ไม่สมบูรณ์ เช่น การทำหน้าที่สอนก็ต้องปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง เป็นต้น

๗. บทบาทตามกฎหมาย ได้แก่ บทบาทผู้บริหาร ที่กฎหมายกำหนดไว้ ถ้าไม่ปฏิบัติตามจะไม่มีผลหรือเป็นการผิดต่อกฎหมาย เช่น การครอบครองรถยนต์ ที่ดิน ต้องจดทะเบียน

วินิจ เกตุขำ และ คำเพชร ฉัตรสุกสกุล^{๔๕} ได้แบ่งบทบาทเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ

๑. บทบาทที่เข้ากันได้กับบุคลิกภาพส่วนบุคคล หมายถึง พฤติกรรมหรือบทบาทที่บุคคลแสดงออกมาแล้วไม่ขัดความรู้สึกของเขา ตรงกับความต้องการของเขาและสังคมยอมรับ

๒. บทบาทที่ไม่เข้ากันกับบุคลิกภาพของบุคคล หมายถึง บทบาทที่แสดงออกมาแล้วขัดกับความรู้สึกของตนเองและผิดไปจากความคาดหวังของสังคมที่กำหนดว่าควรมีบทบาทเช่นไร

สรุปว่า บทบาทของผู้บริหาร จะขึ้นอยู่กับกฎหมาย ตำแหน่ง สถานภาพ และบุคลิกภาพของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งบุคคลหนึ่งอาจมีหลายบทบาทก็ได้

^{๔๕}วินิจ เกตุขำ และ คำเพชร ฉัตรสุกสกุล , กระบวนการกลุ่มศึกษา , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๖๓.

๒.๒.๔ บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการ^{๕๐} ได้ให้คำจำกัดความของผู้บริหารไว้ว่า

๑. ผู้บริหารสถานศึกษา คือ บุคลากรวิชาชีพที่รับผิดชอบการบริหารการศึกษาแต่ละแห่งทั้งของรัฐและเอกชน

๒. บทบาทผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง พฤติกรรมการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียนเมื่อเข้ามาดำรงตำแหน่ง

ปรีชา คัมภีร์ปกรณ์^{๕๑} ได้ให้ความเห็นเรื่อง บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียน ในการจัดการโรงเรียนประถมศึกษาไว้ดังนี้

๑. บทบาทการจัดงานวิชาการ ได้แก่ งานหลักสูตร งานการสอน งานประเมินผลการเรียนรู้ การสอน และงานนิเทศการศึกษา

๒. บทบาทหน้าที่ในการสนับสนุนวิชาการ ได้แก่ การจัดสายงานการจัดบุคลากรเข้าสายงาน การจัดการทรัพยากรและเครื่องอำนวยความสะดวกในการทำงาน การจัดอบรมเพิ่มพูนความรู้บุคลากร การวางแผนดำเนินงาน การจัดประเมินผลการทำงาน

๓. บทบาทหน้าที่ในการประสานงาน การประสานงานของผู้บริหารมีเหตุผลที่สำคัญ คือ การให้งานต่าง ๆ ที่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานย่อยที่อยู่ในโรงเรียน ได้ดำเนินการไปอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กัน เพื่อให้งานของโรงเรียนบรรลุตามที่กำหนดไว้

กระทรวงศึกษาธิการ^{๕๒} ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของสถานศึกษา ตามกฎหมายการศึกษาไว้ดังนี้

๑. กฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ

๑) การจัดการศึกษาต้องยึดหลัก ว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนสำคัญที่สุด (ม.๒๒)

๒) การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้และคุณธรรม (ม.๒๓)

^{๕๐}กระทรวงศึกษาธิการ , พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ .ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ), ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๑.

^{๕๑}ปรีชา คัมภีร์ปกรณ์, การพัฒนาโรงเรียนประถมศึกษา, (นนทบุรี :มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช , ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๕.

^{๕๒}กระทรวงศึกษาธิการ , แนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนที่เป็นนิ ตินุคคล, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์กลางดพริ้ว, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๑.

- ๓) จัดการประเมินผู้เรียน พิจารณาจากพฤติกรรมการเรียนและ กิจกรรม (ม.๒๖)
- ๔) จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ ของหลักสูตรแกนกลาง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมประเทศชาติ (ม.๒๗ วรรคสอง)
- ๕) ร่วมกับบุคคล ค ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรการวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันทางสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน (ม.๒๘)
- ๖) พัฒนาระบบการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน (ม.๓๐)
- ๗) บริหารและจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารบุคคล และการบริหารทั่วไปตามที่กระทรวงกระจายอำนาจมาให้ (ม.๓๙)
- ๘) คณะกรรมการการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (ม.๔๐)
- ๙) ผู้บริหารสถานศึกษาต้องเป็นกรรมการและเลขานุการข องค์กรกรรมการสถานศึกษา (ม.๔ วรรค ๔)
- ๑๐) จัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาและจัดทำรายงานประจำปี เสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและเปิดเผยต่อสาธารณชน (ม.๔๘)
- ๑๑) ให้ความร่วมมือในการจัดเตรียมเอกสารหลักฐาน ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาตามคำร้องขอ ของสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา หรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก ที่ทำการประเมินคุณภาพนอกสถานศึกษา (ม.๕๐)
- ๑๒) ระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและยกย่องเชิดชูผู้ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา (ม.๕๑)
- ๑๓) ปกครอง บำรุงรักษา ดูแลใช้และจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา ทั้งที่เป็นที่ราชพัสดุตามกฎหมายว่าด้วยที่ราชพัสดุและเป็นทรัพย์สินอื่น รวมทั้งจัดหารายได้จากบริการของสถานศึกษา และเก็บค่าธรรมเนียมการศึกษาที่ไม่ขัดหรือแย้งกับนโยบายวัตถุประสงค์ และภารกิจหลักของสถานศึกษา (ม.๕๕ วรรค ๑)
- ๑๔) พัฒนาบุคลากร ให้มีความรู้ความสามารถและทักษะในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (ม.๖๕)
- ๑๕) พัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา (ม.๖๖)

Richard D. Gorton (ริชาร์ด ดี กอร์ตอน)^{๕๓} เสนอบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา
๑๗ ประการ คือ

๑. บทบาทการเป็นผู้กำหนดทิศทางการปฏิบัติงาน (Direction setter) ผู้บริหารจะต้องช่วยให้หน่วยงานบรรลุเป้าหมายได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการชี้แจง ทำความเข้าใจ เขียนวัตถุประสงค์ของหน่วยงาน

๒. บทบาทเป็นผู้กระตุ้นความเป็นผู้นำ (Leader catalyst) บทบาทนี้จำเป็นต้องมีความสามารถในการจูงใจ กระตุ้น และมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของมนุษย์ในองค์กร มีทักษะในกระบวนการกลุ่ม

๓. บทบาทเป็นนักวางแผน (Planner) จะต้องมีความสามารถในการคาดคะเนเหตุการณ์ในอนาคต เตรียมบุคลากรให้พร้อมในการรับมือกับสิ่งใหม่ ๆ ที่จะเกิดขึ้น มีความรู้ความเข้าใจในการวางแผน

๔. บทบาทเป็นผู้ตัดสินใจ (Decision maker) บทบาทนี้จะต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีต่าง ๆ ของการตัดสินใจ มีความสามารถในการตัดสินใจ

๕. บทบาทเป็นผู้จัดองค์การ (Organizer) ผู้บริหารจำเป็นต้องออกแบบขยายงาน และกำหนดโครงสร้างขององค์การขึ้นใหม่ ผู้บริหารจำเป็นต้องเข้าใจพฤติกรรมขององค์การ

๖. บทบาทเป็นผู้เปลี่ยนแปลง (Change manager) ผู้นำจะต้องนำการเปลี่ยนแปลงมาสู่สถาบันเพื่อเพิ่มพูนคุณภาพของสถาบัน

๗. บทบาทเป็นผู้ประสานงาน (Coordinator) ผู้บริหารจะต้องมีความเข้าใจรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เข้าใจเครือข่ายของการสื่อสาร วิธีนิเทศ เข้าใจระบบการรายงานที่ดี จึงจะสามารถประสานกิจกรรมต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๘. บทบาทเป็นผู้สื่อสาร (Communicator) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการสื่อสาร ทั้งการพูดและการเขียน รู้จักใช้สื่อต่าง ๆ เพื่อการสื่อสาร

๙. บทบาทเป็นผู้แก้ความขัดแย้ง (Conflict manager) ผู้บริหารจะต้องเข้าใจความขัดแย้ง จะต้องมีความสามารถในการต่อรอง โกล่เกลี่ย จัดการกับความขัดแย้งและแก้ปัญหาความขัดแย้ง

๑๐. บทบาทเป็นผู้แก้ปัญหา (Problems manager) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการวินิจฉัยปัญหา แก้ปัญหา

^{๕๓}Richard D. Gorton, **School Administration and Supervision** (Dubuque : Wm. C Brown,1983),

๑๑. บทบาทเป็นผู้จัดระบบ (Systems manager) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการวิเคราะห์ระบบและกระบวนการที่เกี่ยวข้อง จะต้องเข้าใจในการนำทฤษฎีทางการบริหารไปใช้ประโยชน์

๑๒. บทบาทเป็นผู้บริหารการเรียนการสอน (Instructional) ผู้บริหารจะต้องมีความเข้าใจในระบบการเรียนรู้ การเจริญและการพัฒนาการของมนุษย์ เข้าใจทฤษฎีการสร้างและพัฒนาหลักสูตรเป็นผู้นำ การเจรจาต่อรอง การประเมินผลงานและการปฏิบัติงานของบุคคล

๑๓. บทบาทเป็นผู้บริหารทรัพยากร (Resource) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการเงินงบประมาณ สามารถในการบริหารวัสดุ ครุภัณฑ์ การก่อสร้าง การบำรุงรักษา

๑๔. บทบาทเป็นผู้ประเมิน (Appraiser) ผู้บริหารจะต้องมีความสามารถในการประเมินความต้องการ การประเมินระบบ วิธีการทางสถิติ และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์

๑๕. บทบาทเป็นนักประชาสัมพันธ์ (Public relater) ผู้บริหารจะต้องมีทักษะในการสื่อความหมาย รู้จักวิธีสร้างภาพพจน์ที่ดี รู้จักและเข้าใจการเผยแพร่ข่าวสารด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ

๑๖. บทบาทเป็นประธานในพิธีการ (Ceremonial head) ผู้บริหารจำเป็นจะต้องใช้ความสามารถในบทบาทต่าง ๆ ที่กล่าวมาเพื่อแสดงบทบาทนี้

ธีระ รุญเจริญ^{๕๔} ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาของนักการศึกษาไว้ดังนี้

๑. บทบาทในการบริหารงานบุคคล เมื่อมีการกระจายอำนาจการบริหารจัดการจากกระทรวงไปยังสถานศึกษา บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยจะเป็นการบริหารในรูปแบบของคณะกรรมการ ความรับผิดชอบของผู้บริหารจะมากขึ้น ซึ่งนอกจากจะต้องบริหารจัดการให้บรรลุวัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่กำหนดแล้ว จะต้องบริหารหน่วยงานให้ เป็นไปตามบทบาทหน้าที่ ที่กฎหมายกำหนด เช่น การสรรหาบุคคล การเลื่อนขั้น เลื่อนตำแหน่ง หรือการให้ความดีความชอบ การดำเนินการทางวินัย ผู้บริหารจะต้องเป็นนักบริหารมืออาชีพ ทันสมัย และมีลีลาการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับหลักการบริหารกิจการบ้านและสังคมที่ดี (Good Governance) อันได้แก่ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความคุ้มค่า และหลักความรับผิดชอบ

๒. บทบาทในการบริหารงบประมาณและการเงิน ผู้บริหารควรมีกระบวนการพิจารณา งบประมาณที่มีประสิทธิภาพ ดังนี้

๑) การจัดทำงบประมาณ โดยสถานศึกษาเสนอเป้าหมายและความต้องการ งบประมาณ ในขั้นตอนนี้ ผู้บริหารจะต้องทำแผนงบประมาณระยะปานกลาง ๓ ปี ประกอบด้วย

^{๕๔}ธีระ รุญเจริญ, การบริหารโรงเรียนยุคปฏิรูปการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : U.L.T. เพรส, ๒๕๔๖), หน้า ๘๗.

การกำหนดเป้าหมาย จำนวนนักเรียนล่วงหน้า ๓ ปี ประกอบด้วยการประมาณการงบประมาณ การกำหนดวงเงินงบประมาณขั้นต่ำ (Based Line Budget) ที่ต้องการขอในแต่ละปี

๒) การจัดสรรงบประมาณ ผู้บริหารควรจัดสรรงบประมาณโดยแบ่งออกเป็นงบลงทุนและงบดำเนินการ งบรายหัว

๓) การบริหารอย่างโปร่งใส มีประสิทธิภาพและได้ผลตามเป้าหมาย ทั้งงบลงทุน งบดำเนินการและงบรายหัว ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นๆ

๔) การติดตาม ตรวจสอบ และรายงาน ผู้บริหารต้องมีความสามารถสูงในการติดตามตรวจสอบ และรายงานอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารสถานศึกษาต้องตระหนักเสมอว่า บทบาทของผู้บริหารในการบริหารงบประมาณและการเงินจะอยู่ภายใต้การบริหารในรูปแบบคณะกรรมการเสมอ

๓. บทบาทเกี่ยวข้องกับการประกันคุณภาพทางการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการ ส่งเสริมสนับสนุนอำนวยความสะดวก ให้คำปรึกษาและดูแลให้มีการประกันคุณภาพการศึกษาที่ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม โดยสรุปได้ดังนี้

๑) ศึกษาค้นคว้า และพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความเข้าใจ มีวิสัยทัศน์ เห็นความสำคัญและมีเจตคติที่ดีต่อการประกันคุณภาพทางการศึกษา

๒) สร้างจิตสำนึกและความตระหนักในการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพการศึกษาให้เกิดขึ้นแก่บุคลากรในสถานศึกษา

๓) สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการประกันคุณภาพการศึกษา การประกันคุณภาพภายในและการประกันคุณภาพภายนอกให้แก่บุคลากรในสถานศึกษา

๔) แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา

๕) เตรียมวางแผนและจัดทำระบบข้อสารสนเทศภายในสถานศึกษา

๖) การดำเนินการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา

๗) การตรวจสอบและติดตาม การสร้างเครื่องมือในการประเมินการดำเนินการ ประเมินการวิเคราะห์ข้อมูล รวมทั้งการเขียนรายงานการประเมินตนเอง

๘) การรับการประเมินภายนอก ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญคือ เป็นแกนนำในการเตรียมการหรือวางแผนให้สถานศึกษาพร้อมกับการประเมิน เป็นผู้ประสานงานและผู้อำนวยความสะดวก เป็นผู้ชี้แจงทำความเข้าใจหรือให้ข้อมูลสารสนเทศเพิ่มเติม แก่คณะผู้ประเมินภายนอก เป็นผู้ตรวจสอบและลงนามรับทราบในการรายงานการประเมินของคณะผู้ประเมินภายนอก และนำผลการประเมินภายนอกไปปรับปรุงพัฒนาคุณภาพการศึกษา

๔. บทบาทในการจัดการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนครู ซึ่งเป็นบุคลากรหลัก และมีบทบาทสำคัญที่สุด ในการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญดังนี้

- ๑) สนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ
- ๒) การพัฒนาหลักสูตร
- ๓) การจัดหาแหล่งการเรียนรู้
- ๔) การวิจัยในชั้นเรียน
- ๕) การจัดหาสื่อ วัสดุอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้
- ๖) การจัดหางบประมาณสนับสนุน
- ๗) การเผยแพร่ผลงาน
- ๘) การให้ขวัญกำลังใจ
- ๙) บทบาทในการสนับสนุนการนิเทศการจัดการเรียนการสอน
- ๑๐) บทบาทในการกำกับ ติดตาม และประเมินผล

๕. บทบาทในการพัฒนาวิชาชีพครู ผู้บริหารมีบทบาทดังนี้^{๕๕}

- ๑) การพัฒนาครูให้สามารถปฏิบัติงานปฏิบัติการเรียนรู้
- ๒) การพัฒนาประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของครู
- ๓) การพัฒนาความก้าวหน้าของครู

ธีระ รุณเจริญ^{๕๖} ได้กล่าวว่า บทบาทของผู้บริหารที่ผ่านมาได้แก่ เรื่องบุคลากร เรื่องของนักเรียน เรื่องโรงเรียนกับชุมชน การพัฒนาหลักสูตรและการสอน การเงินและการจัดการ การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก และความสัมพันธ์ระหว่างงานต่าง ๆ การวางแผนการจัดองค์การ การนำและการควบคุม และในปัจจุบันนี้ ผู้บริหารต้องเพิ่มการฝึกฝนทางการเป็นผู้นำ ทางการสอน และผู้นำทางการสอนจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้อยู่เสมอคือ

๑. สามารถทำงานร่วมกับครูในโรงเรียน
๒. สามารถแบ่งปันความรู้ทางการวิจัยกับผู้ร่วมงาน
๓. การนำกระบวนการประเมินผลไปใช้
๔. การที่จะรู้ว่าอะไร ที่กำลังเกิดขึ้นในทุก ๆ ชั้นเรียน

^{๕๕}ปรัชญา เวสารัชช์, ชุดฝึกอบรมผู้บริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ประมวลสารการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑๐.

^{๕๖}ธีระ รุณเจริญ, การบริหารเพื่อการปฏิบัติการกระบวนการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : เบลโลการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๓.

๕. การจัดหาบทความที่เป็นประโยชน์ หรือผลงานวิจัยต่าง ๆ ให้กับครูทางใดก็ได้ พยายามที่จะพูดหรือเสนอผลงานวิจัยที่ค้นพบที่คิดว่าเป็นประโยชน์กับโรงเรียนและครูและเป็นสิ่ง กำลังทันสมัยโดยให้ครูคิดว่าเป็นเพียงผู้ที่กระตุ้นให้ครูได้ติดตามเท่านั้น

๖. บทบาทในการพัฒนาตนเอง

๗. บทบาทในการควบคุมมาตรฐานวิชาชีพและจรรยาบรรณครู ผู้บริหารสถานศึกษา ดำเนินการได้ดังนี้

๑) ใช้จรรยาบรรณครูเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการประเมินครู

๒) ใช้จรรยาบรรณครูเป็นเครื่องมือในการบริหารด้วยการสอดส่องดูแลและ ควบคุมความประพฤติและการปฏิบัติตนของครู

๓) ประเมินครูเป็นรายบุคคล

๔) ให้ครูประเมินตนเองตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู แล้วกำหนดแนวทางใน การพัฒนา

๕) นิเทศควบคุม ตรวจสอบและปรับปรุงการปฏิบัติงานของครูอย่างเป็นระบบ และต่อเนื่อง

๘. บทบาทในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่นในการจั ดการศึกษา ผู้บริหารมีบทบาท ดังนี้

๑) บทบาทวิเคราะห์สภาพชุมชนและท้องถิ่น

๒) บทบาทการแสวงหาความร่วมมือจากชุมชนและท้องถิ่น

๓) บทบาทในการสนับสนุนและพัฒนาชุมชน

๔) บทบาทการมีส่วนร่วมกับการบริหารส่วนท้องถิ่น

สุพล วังสินธุ์ ^{๕๖} ได้อธิบายถึง บทบาทของผู้บริหารใน โรงเรียนในการปฏิรูป กระบวนการเรียนรู้ โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ สรุปได้ดังนี้

๑. เป็นผู้นำในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ของครูและ นักเรียน

๒. เป็นผู้นำในการบริหาร โดยยึดแนวทางการบริหารที่ใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management: SBM)

๓. เป็นผู้นำด้านการนำนวัตกรรมและเทคโนโลยีมาใช้ในการพัฒนาการเรียนรู้

๔. เป็นผู้นำในการพัฒนาวิชาการ

^{๕๖}สุพล วังสินธุ์, “การพัฒนาโรงเรียนทั้ง ระบบเพื่อปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ”, วารสาร วิชาการ , ปีที่ ๗ (ก.ค. ๒๕๔๕) : ๑๖-๑๗.

๕. เป็นผู้ประสานความร่วมมือกับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
 ๖. เป็นผู้นำในการบริหารงานประชาธิปไตย โดยร่วมกันทำงานเป็นทีม และส่งเสริมให้ครูทุกคนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน
 ๗. เป็นผู้นำในการจัดการศึกษาและเป็นเอกลักษณ์ขององค์กรในทางสร้างสรรค์
 ๘. เป็นผู้นำในการบริหารคุณภาพของผู้เรียนเป็นสำคัญ
 ๙. เป็นผู้สร้างขวัญและกำลังใจแก่บุคลากรเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
 ๑๐. เป็นผู้นำในการจัดหางบประมาณเพื่อสนับสนุนการพัฒนาคุณภาพการศึกษา
- สรุปได้ว่า บทบาทของผู้บริหารศึกษาที่จะดำเนินการบริหารสถานศึกษางานในโรงเรียน นอกจากจะดำเนินการในเรื่องบริหารบุคลากร บริหารงานทั่วไป บริหารแผนงานและงบประมาณ และบริหารวิชาการ ผู้บริหารควรมีบทบาท ในด้านเป็นผู้นำ ทางวิชาการ โดยเฉพาะหลักสูตรตาม พ.ร.บ.การศึกษา ๒๕๔๒ ผู้บริหารจะต้องมีความเข้าใจเป็นอย่างดี สามารถนำสถานศึกษาไปสู่ทิศทางที่กำหนด เป็นผู้นำการประสานสัมพันธ์ เป็นนักประชาสัมพันธ์ที่ดี ทั้งในโรงเรียน ชุมชน และองค์กรต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดี ต่อกันและกัน เป็นนักประชาธิปไตย บริหารงานแบบมีส่วนร่วม ทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา เป็นผู้อำนวยความสะดวกให้กับบุคลากร ในโรงเรียน ทั้งด้านวิชาการ งานกิจการนักเรียน และงานอื่น ๆ ส่งเสริมให้บุคลากรใช้เทคโนโลยี ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรในการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

๒.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กฤษฎา ผ่องพิทยา ^{๕๘} ได้วิจัยเรื่อง การวิเคราะห์องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของคุณลักษณะภาวะที่พึงประสงค์ พฤติกรรมภาวะผู้นำที่พึงประสงค์และปัจจัยชีวสังคมของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ พบว่า องค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มี ๖ องค์ประกอบ ได้แก่ ด้านบุคลิกภาพของผู้นำด้านความรับผิดชอบต่องานของผู้นำ ด้านสมรรถภาพในการทำงานของผู้นำ ด้านวุฒิภาวะทางอารมณ์ของผู้นำ ด้านมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ และด้านการมีวิสัยทัศน์ของผู้นำ ซึ่งองค์ประกอบคุณลักษณะภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ที่มีความสัมพันธ์กับตัวแปรปัจจัยชีวสังคมของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานสูงสุด คือ องค์ประกอบของผู้นำด้านสมรรถภาพในการทำงานของผู้นำกับอายุของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

^{๕๘} กฤษฎา ผ่องพิทยา , “การวิเคราะห์องค์ประกอบและความสัมพันธ์ของคุณลักษณะภาวะที่พึงประสงค์ พฤติกรรมภาวะผู้นำที่พึงประสงค์และปัจจัยชีวสังคมของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ”, วิทยานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต (สาขาการบริหารการศึกษา) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๑).

สุชาติ อินแสง^{๕๕} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ของโรงเรียนบ้านดัวน้อย ตามหลักของกระทรวงศึกษาธิการดังนี้

๑. ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ได้มีการเตรียมการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ มีการเตรียมบุคลากร ทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครอง อาคารสถานที่ มีการเตรียมกิจกรรม มีการดูแลสนับสนุนอย่างใกล้ชิด มีการพัฒนาปรับปรุง ประเมินผล และเผยแพร่

๒. ด้านการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ มีการบูรณาการหลักธรรมสอดแทรกทุกกลุ่มสาระ เน้นกระบวนการไตรสิกขา ผ่านกระบวนการ กินอยู่ ดู ฟัง เป็น ครูผู้สอนปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง สอนให้รู้ อยู่ให้เห็น พัฒนาผู้เรียนให้สมดุลทุกด้าน นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๓. ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา เน้นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน กิจกรรมที่หลากหลาย กิจกรรมเสริมหลักสูตร กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมประจำสัปดาห์ กิจกรรมประจำเดือน กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. ด้านการพัฒนาบุคลากร และคุณลักษณะบุคลากร ให้เข้ารับการอบรม ศึกษาดูงาน ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน

๕. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ได้ร่วมมือกับวัดและชุมชน เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง องค์กรทรัพยากรเพื่อพัฒนาโรงเรียน เปิดโอกาสให้ชุมชนมาใช้บริการในโรงเรียน มีการประชาสัมพันธ์โรงเรียน

บำรุง แสณณรงค์^{๖๐} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของครูในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลปรากฏว่า

๑. การมีส่วนร่วมของครูต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร โดยรวมอยู่ในระดับมากและเมื่อพิจารณา รายด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒. การเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมของครูต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร ที่จำแนกตามการอบรมแนว

^{๕๕}สุชาติ อินแสง , “การศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเลข เขต ๑ : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านดัวน้อย ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐).

^{๖๐}บำรุง แสณณรงค์ , “การศึกษาการมีส่วนร่วมของครูในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตคลองสาน สังกัดกรุงเทพมหานคร ”, สารนิพนธ์ กศ .ม. (การบริหารการศึกษา) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๐).

ทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เจตคติต่อการดำเนินงานโรงเรียน วิถีพุทธ และขนาดโรงเรียน เป็นดังนี้

๑) ครูที่ผ่านการอบรมและไม่ผ่านการอบรมแนวทางการดำเนินงานโรงเรียน วิถีพุทธ มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมแตกต่างกันและเมื่อพิจารณาในรายด้าน คือ ด้านกายภาพและด้านการบริหารจัดการโดยรวมไม่แตกต่างกันส่วนในด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการจัดการเรียนการสอนและด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่ผ่านการอบรมจะมีส่วนร่วมมากกว่าครูที่ไม่ผ่านการอบรม ๒) ครูที่มีเจตคติต่อการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธต่างกัน มี ส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมแตกต่างกันและเมื่อพิจารณารายด้านพบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่เจตคติดีมีส่วนร่วมมากกว่าครูที่เจตคติไม่ดี

๓) ครูที่ปฏิบัติงานสอนในโรงเรียนขนาดต่างกัน มีส่วนร่วมในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โดยรวมแตกต่างกันและเมื่อพิจารณารายด้านพบว่า แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ โดยครูที่ปฏิบัติงานสอนอยู่ในโรงเรียนขนาดเล็กมีส่วนร่วมมากกว่าครูที่ปฏิบัติงานสอนอยู่ในโรงเรียนขนาดใหญ่

จากแนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของผู้บริหาร สรุปได้ว่า ผู้บริหารสถานศึกษามีลักษณะเด่นด้านความเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ เช่น ผู้นำด้านการจัดระบบ ด้านวิชาการ ด้านการบริหารจัดการ ด้านสังคมและชุมชน ด้านพัฒนาตนเองผสมผสานกัน เพื่อบริหารสถานศึกษาให้ เป็นไปตามเป้าหมาย มีวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษา แสวงหาความรู้ใหม่ ๆ มาปรับใช้ได้ตลอดเวลา มีคุณธรรม จริยธรรมเป็นที่ยอมรับของสังคม นอกจากนั้นผู้บริหารโรงเรียนจะต้องมีความสามารถในการครองตน ครองคน และครองงาน พัฒนตน พัฒนาคณะ พัฒนางาน ให้ทันเหตุการณ์และทันสมัย มีอุดมการณ์ มีความเสียสละ และเป็นประชาธิปไตย

พระครูปลัดอาทิตย์ อุตฺตเวที^{๖๐} ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒ พบว่า การบริหารโรงเรียนในยุคปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคโลกไร้พรมแดนมีความเสี่ยงและสลับซับซ้อนมาก อีกทั้งระบบการศึกษาไทยในปัจจุบันยังได้ถูกหยิบยกมาวิเคราะห์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวาง และถูกตั้งคำถามมากมายว่า เป็นการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาผู้เรียนซึ่งเป็นเยาวชนแห่งยุคสมัยของสังคมข่าวสารผ่านเครือข่ายโซเชียลมีเดีย หรือยุคสังคมฐานความรู้นี้ได้หรือไม่ การที่

^{๖๐}พระครูปลัดอาทิตย์ อุตฺตเวที , “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

ผู้บริหารโรงเรียนจะสามารถตอบ โจทย์ความสำเร็จของการบริหารยุคนี้ได้ ต้องสามารถบริหารจัดการด้วยตนเอง

อมรรัตน์ แก้วมะ^{๖๒} ได้วิจัยเรื่อง การบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ พบว่า

๑. ระดับกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกชั้น โดยกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ ขึ้นการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องสูงกว่าด้านอื่นๆ

๒. ระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยการบริหารจัดการมีประสิทธิภาพมากกว่าด้านอื่น ๆ

๓. กระบวนการบริหารจัดการศึกษา และประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ จำแนกตามสถานภาพโดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ แต่เมื่อจำแนกตามประเภทของโรงเรียนพบว่า ๖ บุคลากรที่อยู่โรงเรียนที่มีประเภทแตกต่างกันมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกันและไม่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถานภาพ และประเภทของโรงเรียน

๔. กระบวนการบริหารศึกษากับประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ โดยรวมมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับสูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑

๕. กระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ ขึ้นการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่างๆ ขึ้นการประเมินผลการเผยแพร่ผลการดำเนินการ ขึ้นการดำเนินการพัฒนา และขึ้นเตรียมการ สามารถทำนายประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ โดยมีอำนาจพยากรณ์ร้อยละ ๖๕.๗๐ และมีความคลาดเคลื่อนเท่ากับ ๐.๓๔๕

๖. ในการวิจัยครั้งนี้ได้เสนอแนวทางเพื่อยกระดับประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑ เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปใช้ต่อไป

^{๖๒}อมรรัตน์ แก้วมะ, “การบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต ๑”, *ปริญาครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๔๘).

จริง สุขเกษม^{๖๓} ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี พบว่า รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี ประกอบด้วย

๑. การบริหารวิชาการที่สำคัญ ๆ คือ ด้านการจัดการหลักสูตรสถานศึกษา มีการกำหนดพุทธธรรมและคุณธรรมเพิ่มเติมในวิสัยทัศน์ของหลักสูตรสถานศึกษา ด้านการพัฒนาระบบการเรียนรู้ มีการจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้สอดแทรกพุทธธรรมคุณธรรมที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในรายวิชาต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นพัฒนาผู้เรียน ใช้หลักไตรสิกขาผ่านการจัดการเรียนรู้และวิถีชีวิต (การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น) ด้านการนิเทศการเรียนการสอน มีการดำเนินงานตามกระบวนการและขั้นตอนทั่วไปมาปรับใช้

๒. การบริหารงบประมาณ ที่สำคัญ ๆ คือ ในด้านการจัดตั้งงบประมาณ มีการกำหนดพุทธธรรม คุณธรรมไว้ในแผนกลยุทธ์โรงเรียน ด้านการบริหารงบประมาณ มีการจัดสรร เบิกจ่ายงบประมาณและรายงานผลตามปกติ ด้านการระดมทรัพยากรและบริหารพัสดุสินทรัพย์ มีการใช้ทรัพยากรในชุมชนร่วมมือกับบุคคล หน่วยงานภาครัฐและเอกชนให้มีประสิทธิภาพ และด้านการตรวจสอบติดตามและประเมินผล คือ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน ผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม

๓. การบริหารงานบุคคล ที่สำคัญ ๆ ด้านการวางแผนและการสรรหา มีการกำหนดให้กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมเป็นแกนหลักในการดำเนินงาน โดยมีการจัดหาที่ปรึกษา เช่น พระภิกษุ คฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิมาเสนอแนะ ด้านการพัฒนาคณาจารย์และวินัย มีการพัฒนาคณาจารย์ตามจรรยาบรรณวิชาชีพครู โดยบูรณาการให้สอดคล้องกับวิถีพุทธมุ่งหวังให้เกิดคุณลักษณะผู้บริหารโรงเรียน ครู เป็นแบบอย่างที่ดี มีความเป็นกัลยาณมิตร ด้านการสร้างขวัญกำลังใจ มีการยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ครูและบุคลากรภายนอก ที่เป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุคคลทั่วไป และด้านการประเมินบุคลากร มีการให้ผู้เรียน เพื่อนครู ผู้บริหาร โรงเรียน มีส่วนร่วมในการประเมินผลการปฏิบัติงาน

๔. การบริหารทั่วไป ที่สำคัญ ๆ คือ ด้านการดำเนินงานกิจกรรมนักเรียน มีการจัดกิจกรรม เสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตรที่เน้นผู้เรียนมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมการดำเนินชีวิตของผู้เรียนที่เน้น การปฏิบัติตามคุณธรรม ในครอบครัวไทย ด้านการพัฒนาอาคาร

^{๖๓}จริง สุขเกษม, “รูปแบบการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามนโยบายโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๐).

สถานที่และสภาพแวดล้อม มีการสร้างบรรยากาศ อาคารสถานที่ ห้องเรียน สภาพแวดล้อมทางกายภาพต่าง ๆ ให้สะอาด สวยงาม ร่มรื่น ปลอดภัย ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน มีการประชุมชี้แจงและเปิดโอกาสให้คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียน ผู้ปกครอง ชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมในการกิจต่าง ๆ ตลอดจนการจัดกิจกรรมร่วมกันระหว่างโรงเรียน บ้าน วัด ชุมชน และด้านการประชาสัมพันธ์และการสร้างเครือข่ายมีการจัดให้มีเครือข่ายเพื่อแสวงหาความร่วมมือตามโครงการวิถียุทธในด้านต่าง ๆ กับบุคคลสถานศึกษา องค์กรหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

พระมหาณรินศักดิ์ สิงห์วงศ์ ^{๖๔} ได้วิจัยเรื่อง การบริหารวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามโครงการโรงเรียนวิถียุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓ พบว่า

๑. สภาพการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามโครงการโรงเรียนวิถียุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๓ โดยภาพรวมและรายด้านแต่ละด้านมีการปฏิบัติทุกด้าน โดยปฏิบัติมากที่สุดในด้านการวางแผนวิชาการ และปฏิบัติน้อยกว่าด้านอื่น ๆ ในด้านการนิเทศการเรียนการสอน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า

๑) ด้านการวางแผนงานวิชาการ มีการปฏิบัติมากที่สุดในเรื่อง การศึกษาจุดมุ่งหมายหลักสูตรสถานศึกษาของโครงการโรงเรียนวิถียุทธ และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ ในเรื่องการประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนงานที่ได้กำหนดไว้

๒) ด้านการบริหารจัดการหลักสูตร มีการปฏิบัติมากที่สุดในเรื่อง การศึกษาเอกสารหลักสูตรสถานศึกษาตามโครงการโรงเรียนวิถียุทธ และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ ในเรื่องการจัดเตรียมเครื่องมือและวัสดุ อุปกรณ์

๓) ด้านการจัดการเรียนการสอน มีการปฏิบัติมากที่สุดในเรื่อง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวพุทธธรรม และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ ในเรื่อง การวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนตามแนวพุทธธรรม

๔) ด้านการนิเทศการเรียนการสอน มีการปฏิบัติมากที่สุดในเรื่อง การศึกษาจากสื่อการเรียนรู้อยู่ และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ ในเรื่อง การจัดทีมฝึกงานทดลองวิธีการสอนตามแนวพุทธธรรม

^{๖๔}พระมหาณรินศักดิ์ สิงห์วงศ์, “การบริหารวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามโครงการโรงเรียนวิถียุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๕๕).

๕) ด้านการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้การสอน มีการปฏิบัติมากสุดในเรื่อง ติดตามผลการวัดผลและประเมินผลเพื่อนำผลที่ได้มาพัฒนาคุณภาพผู้เรียน และปฏิบัติน้อยกว่าเรื่องอื่น ๆ ในเรื่อง จัดระบบสารสนเทศด้านการวัดประเมินผลเพื่ออ้างอิงตรวจสอบและพัฒนา

๒. แนวทางการพัฒนาการบริหารงานวิชาการ และความเป็นไปได้ของแนวทางการพัฒนาไม่ได้กำหนดขึ้น เนื่องจาก มีการปฏิบัติในระดับมากทุกด้านและทุกเรื่องในแต่ละด้านข้างต้น

เจษฎา สิงหรา ^{๖๕} ได้วิจัย เรื่อง แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในจังหวัดอ่างทอง ได้พบว่า อายุการทำงานแตกต่างกัน มีความรู้ในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ และการก่อเกิดสัมพันธภาพโรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้และพบว่าอายุการทำงานแตกต่างกัน มีความรู้ในด้านกิจกรรมเสนอแนะการพัฒนาแตกต่างกัน จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนในเรื่องเจตคติและความพร้อม ในด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ และการก่อเกิดสัมพันธภาพโรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

วิไล วิทย์ประเสริฐกุล ^{๖๖} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในกรุงเทพมหานคร พบว่า

๑. ด้านการเตรียมการ มีการหาที่ปรึกษา การเตรียมบุคลากร และกำหนดเป้าหมาย โดยมีปัญหาดังนี้ การที่นักเรียนยังขาดความเข้าใจแนวปฏิบัติตามแนววิถีพุทธ ผู้ปกครองมีการกีดกันไม่ให้ความสำคัญกับวิถีพุทธ และบุคลากรยังขาดความเข้าใจในโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. ด้านการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ มีการจัดหลักสูตรสถานศึกษามีการจัดการเรียนการสอนเพื่อเตรียมกิจกรรมนักเรียน คือ ครูยังขาดความรู้และประสบการณ์ในการจัดการเรียนรู้แนววิถีพุทธและขาดงบประมาณ

๓. ด้านการดำเนินการพัฒนาบุคลากรตามระบบไตรสิกขา มีการจัดการพัฒนาครูตามระบบไตรสิกขา ปัญหา คือ การขาดการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

^{๖๕}เจษฎา สิงหรา , “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธในจังหวัดอ่างทอง ”, วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต , (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๕๕).

^{๖๖}วิไล วิทย์ประเสริฐกุล, “การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานในกรุงเทพมหานคร ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต , (คณะครุศาสตร์) (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๔. ด้านการนิเทศดูแลใกล้ชิด มีลักษณะความเป็นกัลยาณมิตร ยังมีปัญหา คือ ขาดการนิเทศครูดูแลใกล้ชิดอย่างต่อเนื่อง

๕. ด้านการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง มีการนำข้อมูลใน การบริหารด้านต่าง ๆ มาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่องด้านการปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง ด้านนี้ไม่พบปัญหา

๖ ด้านการประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน มีการประเมินเมื่อสิ้นสุดแผนปฏิบัติ นำการเผยแพร่หรือ รายงานให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ โดยการจัดพิมพ์เอกสารเผยแพร่ ด้าน นี้ไม่พบปัญหา

พระภุชงค์ หนูมาก^{๖๗} ได้วิจัย เรื่อง กระบวนการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ได้พบผลเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยระหว่างตัวแปรข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง กับข้อมูลระดับการปฏิบัติต่อกระบวนการ การมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) และปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วมพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มี เพศ อายุ ประเภทกลุ่มตัวอย่าง และขนาดโรงเรียนต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน และมีปัญหาอุปสรรคในการเข้าร่วมพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ไม่ต่างกัน แต่กลุ่มตัวอย่างที่มี ระดับการศึกษา สถานภาพทางครอบครัว อาชีพ รายได้ และระยะเวลาที่เข้าร่วมต่างกัน มีระดับการปฏิบัติต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน และมีปัญหาอุปสรรคในการเข้าร่วมพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธต่างกัน

สาลี ท่าเหล็ก^{๖๘} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ ๑ – ๒ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี ได้พบว่า

๑. สภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสภาพรวมอยู่ในระดับมากและเป็นรายชั้นตอนอยู่ในระดับมาก ๕ ชั้น เรียงตามลำดับการปฏิบัติจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ขั้นตอนการจัดสภาพและองค์ประกอบ ขั้นตอนสนับสนุนใกล้ชิด ขั้นตอนการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ขั้นเตรียมการและขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง อยู่ในระดับปานกลาง ๑ ชั้น คือ ขั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

^{๖๗}พระภุชงค์ หนูมาก , “กระบวนการมีส่วนร่วมของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) ต่อการพัฒนาโรงเรียน วิถีพุทธ”,วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์) (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘).

^{๖๘}สาลี ท่าเหล็ก, “การศึกษาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ช่วงชั้นที่ ๑ – ๒ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี”, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี, ๒๕๔๕).

๒. ผลการเปรียบเทียบสภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ของผู้บริหาร

สถานศึกษา จำแนกตามขนาดสถานศึกษาขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ โดยภาพรวมและรายชั้นตอนไม่แตกต่างกัน

๓. ผลการเปรียบเทียบสภาพการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ ของผู้บริหาร

สถานศึกษาจำแนกตามเขตพื้นที่การศึกษาสุพรรณบุรี เขต ๑ เขต ๒ และ เขต ๓ โดยภาพรวมและรายชั้นตอนไม่แตกต่างกัน

๔. ปัญหาที่พบมากที่สุดในแต่ละชั้นและแนวทางแก้ปัญหาในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ๑ อันดับแรก คือ ปัญหาในขั้นเตรียมการ บุคลากรที่เกี่ยวข้องยังขาดความรู้ความเข้าใจแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ มีแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดอบรมและ จัดทำเอกสารเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ศึกษาดูงานหรือ จัดสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดประชุมปรึกษาหารือ และวางแผนร่วมกันในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดแนวปฏิบัติไปในทางเดียวกัน ปัญหารองลงมาอยู่ชั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา การกำหนดกิจกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ไม่หลากหลายและขาดความต่อเนื่องในการปฏิบัติ มีแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ มีการนิเทศกำกับ ติดตามการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนา ผู้เรียน ส่งคณะครูเข้ารับการอบรม ศึกษาดูงานการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นต้นแบบ และปัญหาชั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ไม่ชัดเจน มีแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การนิเทศ กำกับ ติดตาม และให้คำแนะนำหรือศึกษาหาความรู้จากเอกสาร หรือคู่มือแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

สมคิด โพธิ์จุมพล^{๖๕} ได้วิจัย เรื่อง การบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๑ พบว่า การบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธจะบรรลุตามวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ มีองค์ประกอบ ดังนี้

๑. ด้านปัจจัย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู จะต้องเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนา โดยเฉพาะศีลห้า ซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และชุมชน การบริหารจัดการศึกษา ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่นเข้าโดยรวมทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ จัดทำหลักสูตร ปรับปรุงภูมิทัศน์และปรับปรุงกายภาพและสิ่งแวดล้อม

^{๖๕}สมคิด โพธิ์จุมพล , “การบริหารจัดการในโรงเรียนวิถีพุทธ กรณีศึกษาโรงเรียน บ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘).

๒. ด้านกระบวนการ สถานศึกษาได้จัดการเรียนการสอนเชิงบูรณาการสอนตา มหลัก ไตรสิกขาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันทุกช่วงชั้น มีการวัดผลประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีที่หลากหลาย รวมทั้งการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติกิจกรรมทางพุทธศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๓. ด้านผลผลิต โรงเรียนเน้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองผือ ๑๔ ประการ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียน ได้มีส่วนร่วมในการประเมินผลด้วย **วาสนา ตะกอบโค**^{๑๐} ได้วิจัย เรื่อง การประเมินการดำเนินงาน โครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑ ได้พบว่า การดำเนินการของสถานศึกษาที่เข้าร่วมโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑ มีการดำเนินงานทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านปัจจัยประกอบด้วย คุณลักษณะที่ดีของบุคลากรในโครงการ โรงเรียนวิถีพุทธ การดำเนินการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การจัดการด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ด้านกระบวนการประกอบด้วย การเรียนการสอนที่บูรณาการ ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา การจัดบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร การจัดกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านผลผลิต ประกอบด้วยการพัฒนากาย ศีล จิต และปัญญาอย่างบูรณาการของผู้เรียน และด้านผลกระทบ ประกอบด้วยบ้าน ชุมชน วัด โรงเรียน (บวร) ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ มีการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก

แสงทอง เรืองศิลป์^{๑๑} ได้วิจัย เรื่อง การศึกษาสภาพการดำเนินงาน โรงเรียน วิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔ : กรณีศึกษา โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๓๔ (บ้านกุดโง้ง) พบว่า แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการดังนี้

๑. ด้านการบริหารจัดการได้เตรียมการศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ และปรึกษาพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ ได้เตรียมความพร้อมทั้งบุคลากร นักเรียนและผู้ปกครองจัดอาคารสถานที่ให้ร่มรื่นสะอาดตาเหมาะสมกับวิถีพุทธแล้วดำเนินการจัดทำคู่มือแนวทางในการปฏิบัติและ มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินผลการดำเนินงาน แล้วประชาสัมพันธ์เผยแพร่ต่อไป

^{๑๐}วาสนา ตะกอบโค , “การประเมินการดำเนินงาน โครงการโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาลำพูน เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต , (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘).

^{๑๑}แสงทอง เรืองศิลป์ , “การศึกษาสภาพการดำเนินงาน โรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต ๔ : กรณีศึกษา โรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๓๔ (บ้านกุดโง้ง)”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘).

๒. ด้านการจัดวิถีพุทธ สู่วิถีการเรียนรู้ ได้จัดกิจกรรมสอดแทรกวิถีพุทธเข้าไปในกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างด้วยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น ให้นักเรียนได้ปฏิบัติตนให้กิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น

๓. ด้านการจัดกิจกรรม โรงเรียนวิถีพุทธ ได้จัดกิจกรรมวิถีพุทธรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือนและรายปี เน้นให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา และการปฏิบัติธรรมรักษาศีล ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

๔. ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะของบุคลากร ได้ให้บุคลากรได้รับการฝึกอบรม การฝึกอบรมปฏิบัติ พัฒนาตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน

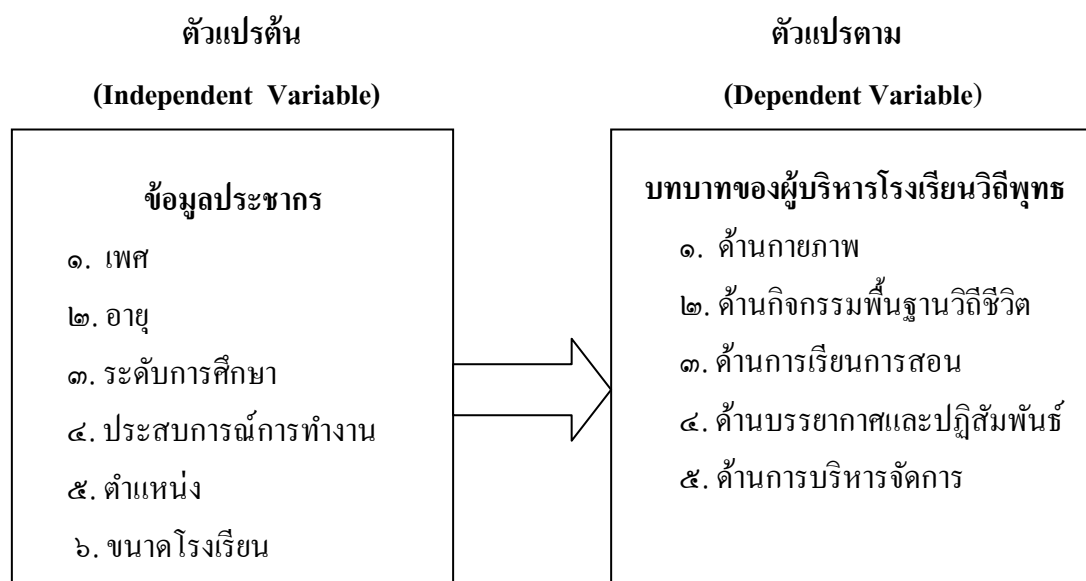
๕. ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์ โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชนนั้น โรงเรียนได้ร่วมมือกันกับวัดและชุมชน เป็นกัลยาณมิตร ที่ต่อกันจัดกิจกรรมร่วมกันเนื่องในวันสำคัญทางพุทธศาสนา

สรุปผลจากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่า มีการดำเนินงานด้านการบริหาร โรงเรียนวิถีพุทธในลักษณะคล้ายกันโดยพิจารณา ๕ ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ บทบาทของผู้บริหาร เป็นไปเพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนในการพัฒนาชีวิตให้สามารถ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น มีวัฒนธรรมแสวงปัญญา อีกทั้งฝึกอบรม ให้ผู้เรียนมีความประพฤติดังงามเกิดความมั่นคงในอารมณ์เกิดความรอบรู้เท่าทัน ประยุกต์หลักพุทธธรรมให้ใช้ในชีวิตประจำวัน สามารถบูรณาการหลักธรรมให้เข้ากับการเรียนการสอนสอดแทรกวิถีแห่งความเป็นพุทธศาสนสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เพื่อการพัฒนาชุมชน และสังคม ตามแนววิถีชีวิต และวิถีธรรม

ด้วยเหตุผล ดังที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า การศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนวิถีพุทธนั้น สอดคล้องกับแนวทางหลักของพระพุทธศาสนา ส่งเสริมและยกระดับคุณภาพชีวิตด้วยปฏิบัติตามหลักธรรม โดยเฉพาะบทบาทของผู้บริหารโรงเรียน ถือว่าเป็นหัวใจหลักในการกำหนดทิศทางไปสู่เป้าหมาย การศึกษาวิถีพุทธจึงพัฒนาผู้เรียนตามระบบไตรสิกขา ทำให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สมดังเจตนารมณ์ตามแนวทางวิถีพุทธสืบต่อไป

๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย